

TARTU ÜLIKOOL
SOTSIAALTEADUSTE VALDKOND

NARVA KOLLEDŽ
ÕPPEKAVA „KLASSIÕPETAJA MITMEKEELSES KOOLIS“

Erika Larin

VÄÄRTUSKASVATUS I JA II KOOLIASTME MATEMAATIKATUNDIDES

Magistritöö

Juhendaja Nelly Randver

NARVA 2018

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....

Erika Larin

23.05.2018

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Erika Larin, (sünnikuupäev: 22.03.1995)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Väärtuskasvatus matemaatika tundides I ja II kooliastmel“, mille juhendaja on Nelly Randver;

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Narvas, 23.05.2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	6
1. TEOREETILINE LÄHENEMINE	8
1.1 Väärtuste mõiste ja teoreetiline lähenemine väärtustele	8
1.1.1 Mõisted <i>väärtus, väärtushinnang, väärtuskasvatus</i>	8
1.1.2. Väärtuste liigid ja tüübid	9
1.1.3. Väärtuskasvatuse meetodid	11
1.2. Väärtuskasvatus koolis	16
1.2.1. Väärtuste kujundamine I ja II kooliastmes	16
1.2.2. Õpetaja väärtuskasvatuse kujundajana	19
1.2.3. Kool väärtuste kujundajana	21
2. EMPIIRILINE OSA	25
2.1 Uurimistöö eesmärk ja ülesanded	25
2.2. Uurimistöö meetodika ja andmete kogumise meetod	26
2.3. Uuringu valimi moodustamine	28
2.4. Uurimise läbiviimise ja analüüsi meetodika	29
3. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS	31
3.1 Kooli nr I analüüs	31
3.1.1. Kooli keskkonna analüüs	31
3.1.2 Väärtuste ilmumine märgilisel tasandil	33
3.1.3 Väärtuste ilmumine erinevates rituaalides ja kommetes	35
3.1.4 Väärtuste ilmumine käitumises ja suhtluskultuuris	36
3.1.5 Tunnivaatluse analüüs	37
3.1.6 Intervjuud õpetajaga	40
3.2 Kooli nr II analüüs	42
3.2.1 Koolikeskkonna analüüs	43
3.2.2. Väärtuste ilmumine märgilisel tasandil	44
3.2.3 Väärtuste ilmumine erinevates rituaalides ja kommetes	46
3.2.4. Väärtuste ilmumine käitumises ja suhtluskultuuris	48
3.2.5 Tunnivaatluse analüüs	49
3.2.6 Intervjuu õpetajaga	51
3.3 Kooli nr III analüüs	54
3.3.1 Koolikeskkonna analüüs	54
3.3.2 Väärtuste ilmumine märgilisel tasandil	55
3.3.3 Väärtuste ilmumine erinevates rituaalides ja kommetes	57
3.3.4 Väärtuste ilmumine käitumises ja suhtluskultuuris	59
3.3.5 Tunnivaatluse analüüs	60

3.3.6 Intervjuu õpetajaga.....	62
4. UURIMUSTULEMUSTE ARUTELU	65
KOKKUVÕTE.....	71
SUMMARY	74
KIRJANDUS	76
LISAD	80
LISA 1. Intervjuu õpetajaga.....	80
LISA 2. Koolikeskkonna vaatluse juhend.....	81
LISA 3. Tunnivaatluse juhend	83

SISSEJUHATUS

Väärtuskasvatust on uurinud paljud teadlased, näiteks Krull (2000), Schihalajev (2012), Sutrop (2013), Mitt (2012) jt. See teema on aktuaalne, kuna tänapäeval pööratakse palju tähelepanu põhikooli õpilaste väärtuste kujundamisele.

Väärtused kujunevad inimestel lapsepõlves ning on väga tähtis, et laste väärtuskasvatusest võtaksid osa kool ja õpetajad. Põhikool kujundab väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostöömise aluseks. Väärtused, mida tähtsustatakse riiklikus õppekavas tulenevad „Eesti Vabariigi põhiseadusest”, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonist, Lapse Õiguste konventsioonist ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest. Alusväärtustena tähtsustatakse üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus jne) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, austus emakeele ja kultuuri vastu jne.) Riiklik õppekava seab tähelepanu keskmesse laste ja noorte väärtuskasvatuse, kus on keskne roll lapsevanematel ja õpetajaskonnal.

Magistritöö teema aktuaalsus seisneb selles, et väärtuskasvatus on isiksuse arengu baasiks. Just need väärtused, mida laps omandab lapsepõlves, jätavad oma jälje tulevikus. Haridusasutus on keskkond, kus laps veedab suurema osa oma päevast. Kool avaldab suurt mõju lapse arengule ning just seal eksisteerivad väärtused ja nendega tutvumine, õpetamine ja analüüsimine panevad aluse isiksuse arengule. On vaja kindlaks teha, miks ja kuidas avaldab mõju õpetaja kui väärtuskasvataja ning kuidas mõjutab kool kui eraldi seisev institutsioon väärtuskasvatust. Tänapäeval tähtsustatakse väärtuskasvatust, kuid väärtuskasvatus kui protsess ei anna ainult positiivseid tulemusi. Kõik sõltub lähenemisest ja soovist panustada lapse arengusse.

Väärtuskasvatus koolis omab tähtsust ka riigitasandil. Riikliku õppekava koostamisel lähtutakse sellest, missuguseid väärtusi peaks kool lapses kasvatama ning kuidas seda läbi õpeprotsessi teostada. Esineb mitmeid väärtuskasvatuse programme. Nende tulemusi pidevalt analüüsitakse, muudetakse ja luuakse uusi selleks, et muuta väärtuskasvatust koolides maksimaalselt tulemuslikuks. Hetkel Eestis toimub programm „Eesti ühiskonna väärtusarendus“, mis sai alguse 2015. aastal ning toimub 2020. aastani.

Magistritööeesmärgiks on anda ülevaade väärtuskasvatusest kolme kooli näitel ja selgitada välja ainetunni võimalusi väärtuskasvatuse toetamisel matemaatika tundide näitel I ja II kooliastmes.

Eesmärgist lähtuvalt on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

1. Töötada läbija analüüsida teemakohast teaduskirjandust.
2. Uurida teoreetilisi lähenemisi väärtusküsimustele.
3. Selgitada välja, milliseid meetodeid kasutatakse väärtuskasvatuses.
4. Uurida väärtuste kujundamist I ja II kooliastmes.
5. Määratleda õpetaja ja kooli rolli õpilaste väärtuskasvatuse kujundamisel.
6. Valida uurimismeetod, töötada välja intervjuu küsimustik, valida sobiv keskkonna ja tunnivaatluse analüüsi juhend.
7. Viia läbi uuring kolmes Ida-Virumaa koolis.
8. Analüüsida saadud tulemusi kolme kooli näitel, haarates tunni- ja koolikeskkonna vaatlust ja intervjuud matemaatika õpetajatega.

Käesolev magistritöö koosneb viiest suuremast peatükist: esimeses ja teises tutvustatakse töö teoreetilisi lähtekohti, kolmandas kirjeldatakse kasutatud uurimismetoodikat, neljandas esitatakse koolide analüüsid ning viiendas arutelu ja kokkuvõte.

Esimene teoreetiline osa koosneb kahest peatükist ja alapeatükkidest. Esimeses peatükis vaadeldakse teoreetilist lähenemist väärtustele, tuuakse ära väärtuste, väärtushinnangu ja väärtuskasvatuse mõisted, väärtuste liigid ja tüübid ning väärtuskasvatuse meetodid.

Teine peatükk keskendub väärtuskasvatusele koolis. Alapeatükkides kirjeldatakse väärtuskasvatust I ja II kooliastmes, vaadeldakse õpetaja rolli väärtuskasvatjana ja kooli kultuuriväärtuste kujundamisel.

Kolmandas peatükis käsitletakse uurimistöo meetodikat, valimit, antakse uurimisprotseduuri kirjeldus ja tuuakse ära andmetöötluse meetod.

Neljandas ja viiendas magistritöö peatükis analüüsitakse uuringu raames saadud tulemusi.

1. TEOREETILINE LÄHENEMINE

1.1 Väärtuste mõiste ja teoreetiline lähenemine väärtustele

1.1.1 Mõisted *väärtus*, *väärtushinnang*, *väärtuskasvatus*

Väärtuse mõistet defineeritakse kui „väärt olema“, mis tuleb ladinakeelsest sõnast *valere*. Sutrop (2009) on lahti seletanud väärtust, kui kindlat seisundit või tingimust, mis on inimese jaoks kõrgelt hinnatav, mida inimesed igatsevad ning kardavad kaotada.

Eesti keele seletatav sõnaraamat toob mõiste „väärtus“, kui asja, nähtust, vara, teenust või olendit, mis omab suurt positiivset või negatiivset tähtsust ning mis omakorda on võimeline rahuldama inimese tarvet (Eesti keele seletav sõnaraamat 2009).

Schihalajev (2011) näeb väärtust, kui soovide objekti. Sellisteks võivad osutada näiteks tervis, heaolu, meelerahu, sõprus, usaldus, aga ühiskondlikeks väärtusteks on ka isamaa, demokraatia, sallivus, solidaarsus jne.

Mitt (2012) näeb väärtusi; kui inimese kindlaid põhimõtteid, ideaale, veendumusi ja käitumisprintsipi, mis peegeldudes käitumises väljenduvad harjumustena. Väärtusteks peetakse kõike, mida peame väärtuslikuks.

Väärtushinnangud on kindla grupi või üksikisiku hinnang väärtusele. Väärtushinnanguid ei saa nimetada sundijateks, nad on rohkem nõuandja rollis. Nad põhinevad arusaamadel sellest, kuidas maailmas asjad toimivad (Schihalajev 2011). Väärtushinnanguid vaadeldakse ühe psühholoogilise konstruktsiooni osana. Nad reguleerivad inimese adaptatsiooni sotsiaalsete korrapärasustega (Prentice 2000). Väärtushinnangud viitavad tavaliselt moraaliväärtustele, kuhu alla võivad kuuluda uskumused ja standardid. Kindlasti on nad seotud inimese arusaamaga heast elust jm. Väärtushinnang näitab, mis on positiivne ja mis on negatiivne, vale või õige, ihaldusväärne või mitte (Lutt 2008).

Eesti keele seletav sõnaraamat (2009: 519) nimetab väärtushinnanguks inimese hinnangut millegi kohta, mis teda rahuldab. Väärtushinnang abistab väärtuste valikul. Väärtushoiak võib olla teadvustamata ja omandatud eeskuju matkimise teel.

Väärtushoiak on seadumus käituda ja tegutseda kindlal viisil. On olemas teadvustamata väärtushoiakud, mis väljenduvad inimese käitumises, sündmuste valikutes ja nende hindamismeetodites. Väärtushoiakuid omandatakse esialgu eeskujusid matkides. Nad põhinevad arusaamadel sellest, kuidas maailmas asjad toimivad (Schihalajev 2011).

Blackburn (2002) on seletanud lahti seda mõistet, kui hinnangulist reageeringut mõnele nähtusele või teole, mille aluseks on tavaline uskumus. Tema nägi hoiaku tihedat seotust käitumise ja motivatsiooniga.

Väärtustamine on protsess, mis koosneb kolmest dimensioonist. Siia on kaasa haaratud kognitiivne, afektiivne ning tegevuslik mõõde (Schihalajev 2011). Vastupidiselt väidab Tuulik (2006), kelle arvates on see subjekti hinnangulise tegevuse tulemus. Väärtustamise protsessi raames toimub sotsiaalsete kogemuste muutmine isiku sisemiseks regulatsioonimehhanismi elemendiks, mis omakorda mõjutab isikut, tema aktiivsust ja tegutsemisvõimet.

Väärtuskasvatus on suunav protsess, mis aitab inimesel jõuda arusaamani, missugune ta tahab olla, milliseid eesmärke seadistada ja mille nimel elada (Sutrop 2009). Väärtuskasvatases, kui protsessis inimene õpib arutlema ja analüüsima oma ning ümbritsevate väärtusi (Heinsoo 2013).

Väärtuskasvatus, kui protsess jaguneb etappideks. Esimeses etapis saab õpilane teadlikuks oma väärtustest ja võrdleb enda väärtusi teiste omadega. Teine etapp sisaldab väärtuste üle reflekteerimist ehk mõtisklemist selle üle, mida ja miks ta väärtustab, missugused väärtused mida endaga kaasa toovad nii endale kui ka tervele ühiskonnale. (Sutrop 2009)

Vaatamata sellele, et erinevad autorid seletavad väärtuse mõistet erinevalt ning ühtne definitsioon puudub, on võimalik üldistavalt nimetada väärtusi kui üleüldiseid norme ja motivatsioonilisi eesmärke, mille suunas liigutakse ja püüeldakse. Väärtuste väljendumist on võimalik leida ideaalides, eesmärkides ja normides.

1.1.2. Väärtuste liigid ja tüübid

Väärtused üheskoos moodustavad ühtse struktuuri, mis leiab aset inimese psüühikas. Siin on võimalik eraldada suhteliselt muutumatuid väärtusgrupe. Inimesel võib tekkida kindel väärtuste süsteem, mis põhjustab teatud tegevusvaldkonna eelistamise ja mis toimib inimkäitumisele. (Säre 1998)

Väärtuste liigitamine sõltub eriaspektidest. Sutrop (2009) on jaotanud väärtusi moraalseteks (ausus, hoolivus, sallivus, headus, töökus, väarikus jt), sotsiaalpoliitilisteks (vabadus, õiglus, kultuuriline mitmekesisus, võrdõiguslikkus, rahvuslus,

lojaalsus, keel jt), bioloogilis-füüsikalisteks (elu, tervis, keskkond, loodus jt) ja esteetilisteks (ilu, kunst). (Sutrop 2009: 50- -67)

Väärtusi on võimalik jaotada ka kaheks suureks rühmaks. Rokeach (1973) leidis, et nendeks võivad olla instrumentaalväärtused ehk käitumisviisid ja terminaalväärtused, mille sünonüümiks on lõppsiht. Ta on leidnud, et terminaalväärtusi on võimalik jaotada 18-ks, mille saavutamiseks kasutatakse 18 instrumentaalväärtust. Terminaalväärtusi on võimalik jaotada personaalseteks ja sotsiaalseteks. Personaalsed väärtused on need, mis on enesekesksed. Sotsiaalsed väärtused on ühiskonnakesksed, näiteks rahu maailmas ja võrdsus.

Shalom H. Schwartz on jõudnud järelduseni, et väärtused on tegevused, mis on elu jaoks küllaltki vajalikud ja kognitiivse komponendiga seotud. Tema jõudis arusaamani, et on olemas kümme põhiväärtust. Need on avastamine, enesemääratlemine, stimulatsioon, saavutus, hedonism, võim, turvalisus, mugandumine, heasoovlikkus, traditsioon ja kõikehõlmavus. (Gau 2007: 37–55)

P. Pöld on eristanud seitse väärtuse alaliiki:

- 1) vitaalsed väärtused, mis on seotud inimese kehalise tervisega;
- 2) tehnilis-majanduslikud väärtused ehk asjaväärtused;
- 3) tunnetuslikud väärtused, mis on seotud õpetusega – teadmised, loogika ja mõtlemise areng;
- 4) esteetilised väärtused, mis on lõppväärtusliku iseloomuga;
- 5) õiguslikud väärtused, mis määravad vahekordi ühiskonnas;
- 6) eetilised väärtused;
- 7) usulised väärtused.

Erinevalt teistest tähtsustas Pöld (1993) eetilisi väärtusi ning pidas neid kõige olulisemaks Usulisi väärtusi nimetas ta kõrgemateks väärtusteks, need on väärtused, mis annavad elule mõtte ja millest peaks kõik alguse saama.

Kognitiivne käsitlus toetub Jean Piaget' kognitiivse ja Lewrence Kohlbergi moraalse arengu teooriatele, mille kohaselt moraalsus areneb kindla loogika kohaselt. Kognitiivse arengu moraaliõpetus tähtsustab otsuste põhjendamist, mitte selle valikut. Kognitiivne

käsitlus eeldab, et esineb universaalseid moraalseid printsiipe ja lahendused sõltuvad olukorrast ja keskkonnast. (Schihalajev 2012)

Väärtusi liigitakse erineval moel ning nende hulk on suur. Mõned autorid leiavad, et väärtusi on võimalik jaotada kaheks suureks rühmaks. Suurem osa aga jaotab neid väiksemateks ja kitsamateks valdkondadeks.

1.1.3. Väärtuskasvatuse meetodid

Väärtuskasvatus on haridusasutuse õppe-kasvatustöös väga kontekstispetsiifiline dimensioon. Seoses sellega on kindla mudeli ja reeglite püstitamine efektiivselt tulemuste jõudmiseni võimatu. Väärtuskasvatuse kujundamisel peab võtma vaatluse alla kohalikke olusid, konkreetset kooli, õpilasi ja õpetajaid. (Sutrop 2009)

Väärtuskasvatuse eesmärgiks on valmistada noori oma väärtuste ja valikute üle arutlema. See on tihedalt seotud sellega, et tänapäeva ühiskonnas tehakse suur osa valikuid koos. Igaüks peab oskama oma valikuid põhjendada, valides õigeid selgitusi. Sellisel viisil õpitakse oma väärtusi ja vaatekohti teadvustama ning analüüsima erisuguseid olukordi erinevatest vaatenurkadest. (Sutrop 2009: 50–67)

Aktiivõppe meetodid abistavad väärtushinnangute kujundamist. Aktiivõppe on suunatud igapäevaste probleemide ja olukordade lahendamisele ning väitlemis- ja diskussioonioskuse arendamisele. Eesmärgiks on õppida ennast väljendama, teisi kuulama ning teiste arvamust arvestama. Juhtivaks tundeks sellistes tegevustes on emotsioon, mida tuleb tasakaalustada. Tasakaalustamiseks vajab õpilane arutluse- ja analüüsioskust. (Salumaa, Talvik, Saarniit 2006)

Mastaapsed uurimustööd kinnitavad, et efektiivne on kasutada praktiliste kasvatussüsteemide ülesehitamisel järgmisi meetoodilisi võimalusi: väärtuste otsene õpetamine ja nende analüüs, kõlbeliste konfliktsituatsioonide lahendamine ning kooli- ja klassielu osalusdemokraatia normide järgi korraldamine. Väärtuste otsese õpetamise metoodika eesmärgiks on tutvustada õpilastele ühiskonnas tähtsustatud põhiväärtusi. Protsess hõlmab väärtuste kordamist sõltuvalt olukorrast. Väärtuste selgitamise metoodika rõhutab iseseisvat väärtuste, hoiakute ja veendumuste väljaselgitamist. Analüüsimeetoodika eeldab väärtuste uurimist, otsustamist ja arutlust väärtuskonfliktide analüüsimisel ja mõtestamisel. Väärtusprobleemide analüüs peab toimuma vastavalt reaalse elu sündmustele ja väärtusnormidele. (Krull 2000)

Mõiste „selitama“ tähendab selgineda laskmist ehk väärtuskasvatuses võimalust isiklikes väärtustes rahulikult arusaamani jõuda (Schihalajev 2011). Väärtuste selitamine inglisi keelsest sõnast *value clarification* on 1960. aastatel USAs tekkinud väärtuskasvatuslik lähenemine. Meetodi rakendamisel ei pea õpetaja suruma lastele peale oma väärtusi. Meetod toimib siis, kui õpetaja suunab laste tegevust ja arutlusi. Hinnangu andmine on keelatud, kuna selitus annab võimaluse arutlusprotsessis või tegevuste positiivse emotsiooni tulemina jõuda isiklikes väärtustes selgusele. Oluline on siin õpetaja õige hoiak. Koolis selitamise meetodi kasutamisel rõhutatakse mõtlemist, tundmist, valimist, suhtlemist ja tegutsemist. Õhurikas, vaba ja toetav õhkkond toovad kasu, mida takistab sekkumine ja surve, mille puhul ei toimu tagasisidestamist ega hinnangu andmist. (Sutrop 2009)

Väärtuste selitamine, annab võimaluse eneseanalüüsiks, kasutatakse väärtuste järjestamisel, päevikute kirjutamisel, intervjuudes, simulatsioonides jne. Kognitiivses käsitluses võetakse kasutusele väärtusdilemmat sisaldavat elulähedast või hüpoteetilist lugu, Moraalidilemmadele lisaks saab õppematerjalina kasutada filme, kirjandusteoseid, juhtumeid elust ja draamapedagoogikat. (Schihalajev, Jung 2012)

Selitamise meetodeid vaadeldakse meeldetuletusena, et väärtuste valik on seespoolne otsus. Selitamise meetod sunnib tähelepanu pöörama väärtustamise seesmisele ja emotsionaalsele küljele, suunates pedagooge uurima kriitiliselt, kas pakutud koolikeskkond loob õpilasele võimalusi rahulikult kaaluda ja mõtestada väärtuste nimel. Väärtuste selitamiseks rakendatakse selliseid tegutsemisviise, mis suunavad pakutud võimaluste seast valikuid tegema, väärtushinnanguid sõnastama ja oma hoiakute üle reflekteerima. (Väärtuste avastajad 2011: 11- 12)

Mõtte- ja aruteluprotsessi on võimalik ergutada dilemma meetodiga. See on eetika õpetamisel pikka aega kasutusel olev meetod. Selline dilemmade kasutamise viis, kus pole ühtki ideaalset valikuvõimalust, võimaldab arutelu vastavalt vajadusele suunata ning laiendada. Dilemma olukord, mis on tekitatud, võimaldab pääseda ligi erinevatele väärtustele ja väärtuste konfliktidele. Laps hakkab mõtlema käitumisprintsipiidele, vooruse-eetikale, normieetikale ja tagajärje-eetikale ning lojaalsusega seotud valikutele. Kindlad valikuvõimalused võimaldavad õpilastel sõnastada põhjendusi, mille võimalikule mitmekülgsusele nad ei mõelnud varem. Sellise meetodi kasutamisel on tähtis, et moraalne otsustus püsiks ajaliselt enam-vähem ühe tegevusetapi juures.

Dilemma meetodit on võimalik kasutada läbi mängu, pakkuda õpilastele iseseisvalt dilemma olukordi välja mõelda jne (Väärtuste avastajad 2011).

E. Krull (2000) on analüüsinud Kohlbergi kõlbelise kasvatuse meetodikat, mis esialgu koosnes konfliktsituatsioonide ehk dilemmade arutlemisest koos lastega. Mõttevahetuste seostamine õigusprobleemide ja inimeste heaolu käsitlemisega mõne õppeaine raames tõi positiivsemaid tulemusi. Hiljem Kohlberg pakkus välja uue, õiglase ühiskonna meetodika, mis toetub kõlbeliste dilemmade lahendamisele klassidiskussioonides ja ka kehtestatud demokraatlikele elunormidele, mis on klassielus püstitatud. Samasugust meetodit, eelistatavalt osalusdemokraatia printsiipidel ehitatud kasvatussüsteemi, on pedagoogika ajaloos üritatud mitu korda kasutada.

1970. aastatel sai alguse meetod, mis puudutab lastega filosoferimist. Selle avastas Ameerika filosoofiaprofessor Matthew Lipmann. Tänapäeval tuntakse seda meetodit üle maailma ning kasutatakse ja arendatakse Euroopas. Lastega filosoferimise eesmärgiks on tekitada neis uudishimu ja teadmisjanu. Filosoferimine tutvustab lastele väärtushinnanguid ning annab võimaluse neid katsetada (Schihalajev 2012).

Võib tuua kaks peamist filosoferimise meetodit, milleks on laste küsimustest kinnihaaramine ja vastuküsimuse esitamine. Lastega filosoferimise eesmärgiks on tekitada neis uudishimu ja teadmisjanu. Lähtepunktina on pakutud lasteraamatuid või -tekste. Zoller (2008) tõi välja, et teadmisi saab lisaks mõtisklustele ja vestlustele omandada ka teist moodi. On pakutud välja ka teisi lastega filosoferimise meetodeid.

- 1) rolli- ja liikumismängud;
- 2) joonistamine, maalimine, kollaaži kleepimine;
- 3) ilmsi nähtavad unenäod, fantaasiarännakud;
- 4) ajurünnak. (Zoller 2008)

Diskussioon on interaktiivne strateegia, mida saab kasutada sügavama mõtlemise arendamisel. Afektiivsed diskussioonid aitavad õpilastel läbi duaalse protsessi (rääkimise ja kuulamise) selgitada nende endi arusaamu iseenda jaoks. Sisulises diskussioonis käitub õpetaja kui alusepanija ja selgitaja, mitte kui arvamusiider. (Kauchak 1993)

Diskussioonil võib olla mitmeid vorme, näiteks õpetaja või õpilase juhitud diskussioon, küsimuste ja vastuste voorud, väitlused, isikliku vaatepunkti põhjendused või kombinatsioon kirjalikest ja suulistest töödest. Õpetaja saab ergutada diskussiooni, olles avatud ideedele ja õpilaste vaatepunktide mitmekesisusele, pannes paika reeglid lugupidava dialoogi jaoks, paludes õpilastel oma arvamusi põhjendada, kuulates ja tõlgendades õpilaste vastuseid, hoides ära üksikisiku või grupi domineerimise. (Cooper, Joan jt 2009: 146–190)

Juurutamine ehk sisendamine on meetod, mida kasutades on võimalik tutvustada ja juurutada moraalnorme ja väärtushoiakuid. Põhiülesandeks ei ole väärtuste üle reflekteerimine. Meetod aitab õpilastel omaks võtta kindlaid väärtushinnanguid. Eesmärkide saavutamiseni jõutakse normatiivse lähenemisega väärtusküsimustele. Juurutamise meetodi kasutamisel on tagasisidestamisel suur roll. Meetodi rakendamisel kasutatakse nii karistusi, kui ka tunnustamist. (Schihalajev 2011)

Iseloomukasvatuse filosoofiline ajalugu põhineb Aristotelese vooruskestal. Aristoteles arvas, et meie käitumine avaldab otseselt mõju meie iseloomule. Selles käsitluses tähtsustatakse käitumist, kui mõõdet. Iseloomukasvatuses tähtsustatakse vajadust tekitada õpilastele võimalus tegutseda kokkulepitud väärtuste kohaselt. Väärtused ei ole konkreetselt isikus ega ühiskonnas, vaid leiduvad nad indiviidi ja ühiskonna interaktsioonis (Schihalajev 2011). Iseloomukasvatuses on esikohal inimese terviklik areng. Oluline on saada tunnustamist ja positiivset kogemust, kasutades head käitumismudelit (Sutrop 2009).

Ameerika Ühendriikide haridusministeerium väidab, et iseloomukasvatus õpetab kindlaid ja meie jaoks harjumuspäraseid mõtte- ja teguviise, mis aitavad inimesel elada ja teha koostööd ümbritsevate inimeste ja rühmadega. Lisaks sellele, nimetatakse seda õppimisprotsessiks, mis annab võimaluse tegutseda vastavalt eetilistele väärtustele. Sellise süsteemi raames luuakse hoiakud ja teguviisid, mis on omased turvalistele, tervetele ja informeeritud kogukodadele. (Sutrop 2013)

Tabel 1.Ülevaade väärtuskasvatuse käsitlustest (Väärtuskasvatus õpetajakoolituses 2011: 27)

	Kust väärtused on pärit?	Domineeriv dimensioon	Eesmärk	Põhiline voorus

Juurutamine	Ühiskonnast/ Pühakirjast	Tegutsemine	Järgib norme ja reegleid	Sõnakuule- likkus
Selitus	Inimesest	Tunded	Teab, mida hindab	Enese- teadlikkus
Kognitiivne	Ühiskond annab võimalused, inimene teeb valikud	Põhjendamis- oskus	Oskab oma valikuid põhjendada	Õiglus
Iseloomu kasvatus	Ei ühiskonnas ega indiviidis, vaid nende interaktsioonis	Tegutsemine	Lapse arengut toetava keskkonna loomine	Hoolivus

Meetodite mitmekesisus abistab õpilastel omandada väärtuseid maksimaalselt efektiivselt. Nad annavad võimaluse arutleda, argumenteerida või olla teises rollis või olukorras. Suuremat osa väärtuskasvatuse realiseerimises omab õpetaja, kelle ülesandeks on valida ning rakendada erinevaid meetodeid. Pedagoogil on suunav ja koordineeriv rollmeetodite kasutamisel. Meetodid võimaldavad õpiastel jõuda arusaamale oma väärtushinnangutest, mõelda teiste omadest, võrrelda ja võtta vastu väärtusotsuseid.

1.2.Väärtuskasvatus koolis

1.2.1. Väärtuste kujundamine I ja II kooliastmes

Haridus ei ole ainult teadmiste andmine, vaid ka inimese kasvatamine. On vaja teha kindlaks, et väärtuskasvatus omab samasugust tähtsust, kui õppeprotsess. Väärtused on hariduse aluseks. Erinevate riikide kogemus näitab, et efektiivse väärtuskasvatuse eelduseks on usaldus ja koostöö koolipere vahel. (Sutrop 2013)

Kool on ühiskonna poolt ülalpeetav institutsioon, kellel on õigus õpetada ühiskonnas heaks kiidetud ja olulisi väärtusi. Kooli defineeritakse- kui väärtuskooslust, kes tegutseb väärtuste alusel ja nende vahendamisel. Väärtused esinevad haridusasutuse tegevuskultuuris, iga toiminguga omavahelises mõjus ja hariduse sisus. Soome riiklik õppekava esitab viis tähtsamat väärtust: inimõigused, võrdõiguslikkus, demokraatia, looduse mitmekesisuse ja keskkonna elamiskõlblikkuse säilitamine ja mitmekultuurilisuse arvestamine. (Vasamaa 2008)

Kool on ise püstitanud endale väärtuste kasvataja rolli. See toob endaga kaasa palju vastutust ning riski, et püstitatud ülesannete realiseerumine ei edene ja kool ei saa hakkama oma rolliga. Kuid Kamerov (1998: 120) pööras tähelepanu asjaolule, et koolil teised võimalused puuduvad. Ühiskonnas eksisteerivad institutsioonid on koolile sellise rolli andnud ja enamgi veel, nad ootavad ka tulemusi. Samasuguse arusaama poolt on ka Shumaker ja Heckel (2009: 217) väidavad, et kool on üheks olulisemaks väärtuste kasvatajaks. Nad nimetavad kooli keskkonnaks, mis kõige tugevamini mõjutab õpilase arengut. See on seotud asjaoluga, et haridusasutus, kuhu õpilane tuleb, loob iseenesest sellise atmosfääri, kus õpilane on aktiivne osaleja. Seoses sellega, et õpilane mitte ainult kuulab, vaid ka õpib, võtab väärtused omaks ning areneb samm- sammult, avaldab kool õpilasele kõige suuremat mõju.

Schihalajev (2011) on vaadelnud väärtuskasvatust kitsas ja laias tähenduses. Kui vaadelda väärtuskasvatust laiemas tähenduses, siis on see igasugune tegevus, mis omakorda on isiksuse arengule toeks. See on tingitud sellest, et kõlbeline areng on tihedalt seotud vaimse, emotsionaalse ja sotsiaalse küpsusega. Kitsamas tähenduses väärtuskasvatus on peegeldatud, kui planeeritud tegevus, millega on võimalus õpetada väärtustest mõtisklema, väärtustama ja edendama kõlbelist arengut.

Väärtuskasvatus peaks kindlasti peegelduma kooli arengu- ja õppekavas. (Valk 2009). Seesuguse olukorra tekkeks peab väärtuskasvatus olema koolis prioriteetne. Kogu kooli

personal peaks endale iga päev esitama väärtusi puudutavaid küsimusi ning sellises olukorras oleks võimalik väärtuskasvatuse alase arengukava ja väärtusarenduse planeerimine. Harro-Loit (2011) väidab, et väärtusalane kommunikatsiooni-võrgustik vajab sihikindlat suunatud tegutsemist, kuna koolis tekib tihti olukordi, kus erinevad rühmad kohtuvad, kuid paraku nad ei vestle väärtuste teemadel.

Tänapäeval on põhikooli ja gümnaasiumi õppekava koostatud sellest lähtudes, et tulla tagasi väärtuste juurde. Lähteülesandes on tähtsal kohal see, kuidas õppekava üldeesmärgid ja alusväärtused, võtmepädevused ja integratiivsed teemad realiseeruvad valdkonna- ja ainekavades, kuidas ainetevaheline lõiming ja ainekavad ise vähendavad õpilaste õppekoormust, mis on samuti üks eesmärkidest. (Sutrop) 2009

Põhikooli riikliku õppekava järgi peab kool võrdset toetama õpilase vaimset, füüsilist, kõlblist, sotsiaalset ja ka emotsionaalset arengut. Põhikooli ülesandeks on kujundada väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis oleksid õpilase õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise baasiks. Riiklikus õppekavas välja toodud väärtused tulenevad Eesti Vabariigi põhiseadusest, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonist, lapse õiguste konventsioonist ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest. Alusväärtused, mida peab kool õpilastes kujundama, jagunevad üldnimlikeks väärtusteks (ausus, hoolivus, õiglus jne) ja ühiskondlikeks väärtusteks (sallivus, sooline võrdõiguslikkus jne). (Põhikooli riiklik õppekava 2011)

Lapsed ei ole sündides kaasa saanud kindlaid väärtusi, nad omandavad neid ümbritsevast keskkonnast. Siia hulka kuulub kultuur, ühiskond, pere, lasteaed ja kool. On jõutud nelja E viisini, kuidas laps väärtused selgeks saab ja omandab neid. *Expectation* ehk ootused- on täiskasvanu suhtumine lapsesse. *Example* ehk näidis- seletab lahti, et lapse liikumine on suunatud eeskuju jäljendamisele. *Exhortation* ehk veenmine on lapse sisemine hoiak arvata nii nagu ümbritsevad. *Experience* ehk kogemus on väärtuste kujunemine läbi kogemuste. (Mitt 2012)

Tänapäeva koolides on aina rohkem aineid, mis on seotud väärtuskasvatusega (usuõpetus, maailmavaateõpetus, kõlblusõpetus jm). See on efektiivne, kuna lähtudes programmist, liigutakse püstitatud eesmärkideni ning nende saavutamine toob endaga kaasa aina rohkem teadmisi. (Schihalajev 2012)

Harro-Loit (2011) pidas tähtsaks tähelepanu pööramist tervele koolikeskkonnale ja jaotas selle kaheks. Esimene keskkond peegeldab seda, mida me näeme (vahetund, tund, rituaalid, arenguvestlused jne-), teine aga, mida tajume (omavahelised suhted, hoiakud

jne). Selleks et uurida koolis kujunevaid väärtusi, on vaja analüüsida väärtuskasvatust tegevust ning selle baasil juba välja töötada haridusasutusele sobiv väärtusarenduse programm.

Suur oht ootab ees, kui võtta vaatluse alt välja see, et väärtustel on olemas üks iseloomujoon, milleks on väärtuste fragmentariseerumine. Uuemas pedagoogikakirjanduses seda määratletakse kahe nähtusena:

- 1) noorte eluväärtustes ja –eesmärkides on raske eristada integreerivaid põhisuundi;
- 2) traditsioonilised väärtused ja eluvormid kaovad või asenduvad teiste väärtuste ja vormidega.

Priimägi (1998) väidab, uurijad on jõudnud järeldusteni, et väärtushoiakute muutumist on täheldatud väljapakutud ilmingutest:

- 1) loobumine traditsioonidest;
- 2) tavapärase väärtusnormide asendus vabamatega;
- 3) elu igavene sekulariseerumine;
- 4) geograafilise kohaga seotuse nõrgenemine;
- 5) nõrgenev kaasahaaratus traditsioonilisele perekonnamudelile;
- 6) massiorganisatsioonide vastu usu kadumine;
- 7) murranguline seisukoht poliitika ja poliitikute suhtes.

Riikliku programmi „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2009-2013” raames teadvustati õpilastele väärtuskasvatuse olulisust ning integreeriti väärtuskasvatuse uutesse põhikooli ja gümnaasiumi riiklikesse õppekavadesse. Programm aitas arendada uudseid väärtuskasvatust puudutavaid meetodikaid ning suurendas õpetajate väärtuskasvatuse alast asjatundlikkust. Praegu on rakendunud jätkuprogramm „Eesti ühiskonna väärtusarendus 2015-2020”, mille eesmärgiks on olla toeks ühise väärtuskeskkonna kujunemisele ja aidata välja kujundada vastavaid hoiakuid. Programmi keskmeks on laste ja noorte väärtuskasvatus. Põhieesmärkideks on laste ja noorte väärtuskasvatuse toetamine, väärtusalase ilukõne ja tegelike valikute lõhe vähendamine ning eetika ja väärtuste alaste ühiskondlike arutelude taseme tõstmine. (Eesti ühiskonna väärtusarendus 2015–2020)

1.2.2. Õpetaja väärtuskasvatuse kujundajana

Õpetajat on hakatud pidama võtmeisikuks, kelle ülesanne on viia ellu õppekava ja kellest otseselt sõltub õpilaste teadmiste aste ning väärtushinnangute suund. (Lukas 2009: 21)

Väärtushoiakutest ja -hinnangutest, millest lähtuvad õpetajad, sõltub õppeprotsessis kasutatavate meetodite valik. Õpetajal, kui väärtuste kasvatajal on võime ergutada õpilasi muutuma teadlikuks oma väärtushinnangutest. Pedagoog peaks olema võimeline õpetama lastele reflekteerimise ja arutlemise oskust ning aitama neil kujundada õpilastel isiklikku moraalikoodeksit. Kuid mõningad väärtuskasvatusega seotud teemad võivad olla delikaatsed. Sellisel puhul on tähtis õpetaja oskus tegutseda õigesti, selleks et mitte saavutada eesmärgile vastupidist tulemust. (Schihalajev 2012)

Kuurme (2011) on püstitanud palju väärtuskasvatust puudutavaid küsimusi. Millised väärtused on väärt, et neid edasi anda? Kuidas jõuda selleni, et meile olulised väärtused oleksid seda ka tulevase, kasvava põlvkonna jaoks? Millised on kasvatuse enese väärtused? Kui palju on väärtuseks lapse elu kvaliteet? Lapse identiteet areneb välja läbi väärtuste ning hakkab määrama seda, kuidas suhtub laps teda ümbritsevasse ühiskonda ja iseendasse kui isiksusse.

20. sajandil olid olemas kindlad pedagoogilised lähenemised väärtuskasvatusele. Üheks sellistest oli mitteautoritaarne kasvatus, millest lähtudes arvati, et inimene peab iseseisvalt omandama vajalikud hoiakud, tavad ja tõekspidamised vastavalt oma arengule. Tingimuseks oli vabadus teha vigu ja õppida oma vigadest. Kuid on ka teisi lähenemisi, mis on vastuolus antiautoritaarsele. (Sutrop 2013)

Õpilaste poolne väärtuste vastuvõtmine nooremas kooliastmes on võimeline ainult siis, kui õpetaja on õpilasele toeks ja abiks ning iga tegevus on läbimõeldud. Õpetaja peab oskama kavandada tegevust nii, et õpilastel tekiks võimalus lülitada uusi väärtusi enda maailmapilti. Väärtused, mida õpetaja edastab õpilasteni on võimalik nimetada püsiväärtusteks. Näiteks ausus, tolerantsus, abivalmidus ja vastutustunne. Kuid kindlasti peab õpetaja meeles pidama, et üheks põhiülesandeks on kaitsta lapse „mina“. Õpetaja kohustuseks on tunnustada lapse arenguseaduspärasusi ja kõikvõimalikult säilitada sisemist elurõõmu ja teotahet. (Talts 1998: 38- 39)

Sutrop (2013) jaotas õpetajaid kahte rühma. Ühed on need, kellele väärtuskasvatuse mõiste iseenesest tekitab ebameeldivust. Teised aga tähtsustavad väärtuskasvatust ning neil on suur soov kanda igapäevases töös oma väärtushinnanguid üle õpilastele.

Õpilased aga tunnevad kindlusetust, kuna töö vastavalt õppekavale peaks kulgema väärtushinnanguid peale surumata. Seoses sellega peab iga pedagoog mõtisklema selle üle, kuidas kujundada õpilastes väärtushoiakuid ning missugune oleks nende roll selles tegevuses. Õpetajatel peaks tekkima kindel reegel, et kõiki olukordi, mis esile kerkivad, on vaja ära kasutada väärtuskasvatuse lähtekohast efektiivselt.

Talts (1998: 38) tähtsustab klassiõpetaja rolliväärtuskasvatuses rohkem, kui aineõpetajat. Põhjenduseks nimetab ta seda, et klassiõpetajal on rohkem võimalusi, et arendada moraalseid väärtusi läbi õppekava.

Tähtis on teada, missuguste väärtuste edastajana näeb end õpetaja ise. Kindlasti on vaja pöörata tähelepanu väärtuskasvatusega seonduvatele takistustele. Selle teada saamiseks korraldati uuring „Õpetajate vaated väärtuskasvatusele” (Valk & Lilles, 2008: 19). Uuringu tulemusel jõuti järgmistele arusaamadele:

- Õpetajad pidasid kooli rolli õpilaste väärtuste kujundamisel küllaltki oluliseks, kuid oma rolli pidasid väärtuste kujundamisel palju tähtsamaks kui kooli rolli.
- On õpetajaid, keda takistavad olemasolevate väärtushinnangute kokkusobimatus sellega, mida peetakse haridusasutuses tähtsaks. Selliste õpetajate väärtuskasvatus muutub raskeks seoses sellega, et puuduvad kokkulepped ühiskonnas, peres kui ka koolis valitsevate väärtuste vahel. On pööratud tähelepanu sellele, et õpetajatel ei ole piisavalt aega ega soovi tegelda väärtuskasvatusega.
- Osa õpetajatest arvas, et väärtuskasvatus peaks algama koolitustega. Need õpetajad vajavad juhtkonna tuge. Väärtuskasvatusse aitaks panustada õppekava uuendamine ja rohkema aja pühendamine.
- Ühe rühma moodustasid ka õpetajad, kelle jaoks on nende töös kõige olulisemad ausus ja austus, õiglus, võrdne suhtumine õpilastesse, inimväärikus, hoolivus ning mõtte- ja väljendusvabadus.

Selleks et väärtuskasvatuse eesmärgid oleksid saavutatud, pakub Sutrop (2013) käitumisviise, millest lähtudes õpetaja töö kulgeks hästi. Üheks põhipunktiks peaks olema õpetaja peegeldatud kindel käitumine, ta peab andma lastele võimaluse vabalt öelda ja lahti seletada oma seisukohti. Kui õpetaja hoidub ühest kindlast käsituse pakkumisest, siis peaks ta avaldama probleemi mitmetahuliselt. Õpetaja ülesandeks on kujundada küpset inimest, kellel on väärtuste hierarhia olemas.

Realiseerides praktilisi strateegiaid, peaks õpetaja alati arvestama, et väärtuskasvatus peab olema vastavuses õpilaste kogemuste, arengutaseme, õpistiilide ning kultuurilise taustaga. Õpetajapoolne väärtuskasvatus peaks motiveerima ja suurendama õpilaste uudishimu ja huvi ning arvestama nende isiklikku kogemust. Õpetaja, kes kasutab korrektseid strateegiaid, annab võimaluse lastele võrrelda ja mõtiskleda teiste väärtustest. Õpetaja peaks õpilastele andma võimaluse arutleda väärtuste erinevuste üle, analüüsida erinevaid lahendusi isiklikele, sotsiaalsetele ja moraalidilemmadele, mõtiskleda õige ja vale valimise keerulisuse üle, väljendada oma väärtusi ja arusaamu, mõelda teguviiside üle ning demonstreerida vastutustunnet ja algatusvõimet. (Cooper jt 2009)

Haydoni (2009) arvates õpetaja ei ole see, kes peaks väärtusi edastama ja kujundama. Tema näeb selle ülesande realiseerimist õppeainetes. Õpetaja peaks uskuma, et loodud haridussüsteem on võimeline kujundama õpilastes teadmisi ja arusaamu väärtuste valdkonda puudutavates küsimustes.

Jakobson (2009) näeb väärtuskasvatuses õpetaja võimupositsiooni, mis on suureks eelduseks õpetajale. Selline olukord tõestab veel kord, et õpetaja peab olema eetiline, et osata mõistlikult ära kasutada oma privileegi.

Maxine Cooper jt (2009) pööravad tähelepanu sellele, et mõistmata üheselt väärtuskasvatuse teoreetilisi aluseid ning valdamata väärtustest arutlemiseks sobivat arutlusviisi, on õpetajad võimetud väärtuskasvatust õppekavas tõhusalt ja jätkusuutlikult rakendama. Kuid samas on õpetamine väärtustav tegevus. Väga palju sõltub isikust, kes jagab oma tundeid, emotsioone ja teadmisi teistega. Õpetaja on see, kes jätab oma tegevusega jäljed õpilaste südamesse ja hinge ning aitab luua õpilastel kindlaid arusaamu. Seoses sellega tuleb pedagoogidel oma meetodite valikul olla väga hoolikas ja korrektne.

1.2.3. Kool väärtuste kujundajana

Haridus iseenesest on küllaltki eetiline. Tema aluseks on arusaam inimesest ja tema elust. Sutrop (2009) peab hariduse eesmärgiks kaugeltki mitte ainult teadmiste andmist, vaid kindlasti on sellesse protsessi kaasa haaratud inimese kasvatamine ja kujundamine. (Sutrop 2009).

Tänapäeval muutub kooli roll väärtuste kujundamisel aina tähtsamaks. Kindlasti on see seotud asjaoluga, et väärtusi omandatakse ja nad kujunevad noores eas samal ajal, kui

hakkab välja arenema suhtumine väärtustesse. Kool on see koht, kus laps viibib kõige tundlikumas vanuses, seoses sellega on koolil kui väärtuste kujundajal suur roll. (Lukas 2009)

Koolikultuuri võiks analüüsida organisatsioonikultuuri alusel. Shein (2004) jaotab selle kolmetasandiliseks:

- esimene tasand haarab sümboleid, käitumistavasid, mida uuritakse vaatluse teel;
- teise tasandi olemasolu on võimalik leida dokumentatsiooni analüüsides ja arvamusküsitluste abil;
- kolmas tasand on baasarusaamad, mis peegeldavad kollektiivi tegelikke veendumusi.

Aina rohkem räägitakse väärtuste juurutamisest, kuid samal ajal toimub väärtuskasvatus koolides väärtuste edastamise teel ehk õpilased omandavad arusaamu nendest rääkides. Haydon (2006) peab seda enam levinud viisi passiivseks. Tema arvates küpse inimese kujundamine ei koosne ainult teadmiste edastamisest. Kõlbelise isiku kujundamiseks peaks väärtusi arendama sihipärasemalt, konkreetsemalt ja kontsentreeritumalt.

Organisatsioonis kujunevad väärtused pika aja jooksul. Mitmete aastate vältel toimuvad muutused ja juurutamised. Samasugune süsteem toimub ka koolis. Krips (2005) peab positiivseks, kui väärtuste vormimine toimub terve koolipere teadliku ja suunatud tegevuse tõttu. Tähtis on see, et see protsess oleks nii töötajatele kui ka õpilastele ühtmoodi arusaadav.

Siivelt (2005) pööras tähelepanu sellele, et kooli juhtkond on see, kelle eesmärgistatud tegevusest saab alguse väärtusarendus. See on seotud asjaoluga, et koolijuhi tegevustest lähtudes püstitatakse haridusasutusele kindlad eesmärgid, arendatakse strateegia, luuakse koolikultuur ning sõnastatakse haridusasutuse arenduskava. Tuleb meeles pidada, et juhtkonna vestlused ja tegevused peegeldavad neid väärtusi, millesse usutakse, mida omakorda peetakse kooli jaoks tähtsaks.

Koolis eksisteerivad väärtused annavad haridust andvale organisatsioonile oma näo, seoses millega on vaja tegutseda põhiväärtuste sõnastamisega lähtudes kooli eesmärkidest, kuna just sellisel moel kujundatakse koolikultuur. Sellises kultuuris saavad kõik vastu võtta ühesuguseid väärtusi, mida nad järgivad. (Krips 2005; Siivelt 2005).

Kooli väärtusarenduse protsessis on tähtsad kõik isikud: klassijuhataja, direktor, aineõpetaja, logopeed jne. Kindlasti avaldavad õpilastele kõige rohkem mõju need isikud, kes veedavad rohkem aega õpilastega õppeprotsessis, kuid kaudselt peaksid väärtuskasvatuses osalema kõik kooli töötajad. (Harro-Loit 2011) Ka Cooper (2009) pidas terve koolipere osalemist väärtuskasvatuses tähtsaks. Kindlasti aitaks selline tegutsemise süsteem vähendada raskusi, mis tekkivad olukorras, kui kooli või ainult selle juhtkonna teatavaks tehtud väärtussüsteem on kogukonna omaga vastuolus.

Harro-Loit (2011) kujutles väärtusarendust koolis ringikujulise protsessina. Alustama peaks väärtuste teadvustamisest. Õpilased peaksid tutvuma väärtustega ning nende avaldusviisidega. Sõnavara täiendamine aitaks tulevikus näha dilemmade juures mitmesuguseid valikuvõimalusi. Järgmise etapina tuleks osata panna tähele tavaelus esinevaid väärtusi ning neid reflekteerida. Kolmas etapp haarab ideaalsete väärtuste sõnastamist ja arusaamani jõudmist, missugused väärtused kannavad positiivset külge.

Selleks, et muuta koolide väärtuskasvatuse toetamine tõhusamaks, tegi Tartu ülikooli eetikakeskus uuringud, mille raames analüüsiti, milliseid meetodikaid kasutatakse Eesti koolide väärtuskasvatuses. (Väärtuskasvatuse meetodikate ..., 2009). Saadud tulemuste alusel jaotati koolid viieteistkümnesse tüüpi, mis olid moodustatud seoses väärtuskasvatuse alase tegevusega. Saadud tüübid jaotati omakorda kolme rühma:

1) Nähtav väärtusalane tegevus

Tegevus, mis haarab kõiki huvipooli. Siia alla kuuluvad nii töötajad, õpilased kui ka lapsevanemad. Seoses sellega, et on haaratud kõik huvipooled, kaasab väärtuskasvatus kõiki koolielu valdkondi. Väärtuskasvatus toimub teadlikult ja eesmärgistatult. Põhiväärtused, mis esinevad koolis, on korrektselt sõnastatud. Väärtuskasvatus omab suurt rolli nii juhtimisel kui personalitöös. Kõik huvipooled on haaratud väärtuskasvatusse. Kõik suhted, tavad ja reeglid tuginevad väärtustele.

2) Teadvustatud väärtusalane tegevus.

Haridusasutuse põhiväärtused ei ole sõnastatud. Kasvatustöö siht ei võta aluseks väärtusi. Väärtused omavad tähtsust omavahelistes suhetes nii juhtimises kui suhetes. Väärtuste üle toimuvad arutelud. Huvipooled on hõredalt seotud kaasatusse.

3) Teadvustamata väärtuskasvatusalane tegevus.

Väärtused kujundavad valdkonda. Toimub vähe arutamisi väärtuste üle. Otsused langetab juhtkond. Otsuste langetamise protsessi ei ole haaratud teised huvipooled. Põhiväärtused ei ole sõnastatud. Sellistes koolides ei tegutseta väärtuskasvatusega süsteemselt.

Eeltoodud jaotus (Väärtuskasvatuse meetodikate ..., 2009) aitab kooli juhtkonda väärtusarenduse määratlemisel ja tulevase strateegia formeerimisel.

Praegu on Eestis vähe koole, mis on seesmiselt kõvasti seotud. Kindlasti ei muuda see kooli olemust. Nii väike kui ka suur linnakool peaks muutuma laste küpsemise kasvulavaks, kus õpetaja on aedniku rollis ning tema eesmärgiks on luua kõikidele taimedele vastavad kasvutingimused, anda piisavalt valgust ja toitu, vaadata, et umbrohi ja teised taimed lämmatama ei kipuks.

Tänapäeval tehakse Eestis palju tööd selle nimel, et meie koolid muutuksid väärtuspõhiseks. Sellist kooli peaks iseloomustama arengu- ja koostöökeskne õpikäsitlus. Koolis ei toimu ainult teadmiste omandamine, vaid tähtsale kohale on tõstetud isiksuse areng ja selle soodustamine. Kindlasti on väärtuspõhises koolis õpilane partneri rollis ning kogu töö toimub koostöö alusel. (Sutrop 2013)

Mitmekesine elu, mis ümbritseb ühiskonda iga päev, sunnib noori tegema valikuid ja otsuseid, mis erinevad varasemate põlvkondade aegsetega. Paraku ei ole võimalik haridusasutustes töötaval isikul anda õpilastele valmis käitumisretsepte. Seoses sellega tuleks tähtsustada noore isiku kõlbelse arengu suunamist ja toetamist, tema ettevalmistamist vastutustundlike küpsete valikute tegemiseks. Üldinimlike püsiväärtuste teadvustamine on inimväärse ühiskonna arengu alustala.

2. EMPIIRILINE OSA

2.1 Uurimistöö eesmärk ja ülesanded

Väärtuskasvatuse uurimine on aktuaalne, kuna tänapäeval pööratakse palju tähelepanu õpilaste väärtuste kasvatamisele I ja II kooliastmes. Paljud teadlased on seda valdkonda uurinud, näiteks Krull (2000), Schihalajev (2012) ja Sutrop (2013). Sellest tulenevalt magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade väärtuskasvatusest kolme kooli näitel ja selgitada välja ainetunni võimalusi väärtuskasvatuse toetamisel matemaatika tundide näitel I ja II kooliastmes.

Eesmärgist tulenevalt on magistritöös püstitatud järgmised uurimisküsimused:

- Milliseid väärtusi ja kuidas edastab kool tervikuna?
- Milliseid võimalusi pakub matemaatikatund õpilaste väärtushoiakute arendamiseks?
- Milline on õpetaja roll kooli väärtuskasvatuses töös matemaematikatunni näitel?
- Milliseid meetodeid kasutavad õpetajad oma matemaematikatundides, kujundades õpilastes väärtushoiakuid?
- Millist rolli täidab õpetaja väärtuskasvatajana matemaematikatunnis?
- Kuidas koolikeskkond aitab kaasa väärtuskasvatuse kujundamisele matemaematikatundides?

Lähtudes töö eesmärkidest ja ülesannetest sobib antud uuringu läbiviimiseks kvalitatiivne uurimismetoodika.

2.2. Uurimistöö metoodika ja andmete kogumise meetod

Antud uurimus on kvalitatiivne juhtumiuuring. Seda meetodit on kasutatud paljude aastate vältel. Kvalitatiivse juhtumiuuringu kasutusvaldkond on küllaltki lai. See hõlmab endasse nii loodus- kui sotsiaalteadust. Lisaks, kasutatakse seda ka haridussüsteemis. Meetod on abiks, kui uurimuse protsessis tekkivad sellised küsimused nagu „ kuidas“ ja „ miks“ ning uurijal puudub uurimuse reguleerimise võimalus (Yin 2003).

Kvalitatiivne juhtumiuuring sobib antud juhul, kuna selle raames on võimalik uurida väikese arvu osalejate maailmavaadet (Laherand 2008).

Vaatamata sellele, et juhtumiuuring võib koosneda ühest või mitmest juhtumist, on ta küllaltki intensiivne. Juhtumiuuringut iseloomustab rikkalikus, üksikasjalikus ning iga juhtumi kohta moodustatakse põhjalik analüüs. (Flyvberg 2011)

Uurimus toimus koolis õpilastele loomulikes tingimustes. Seda kirjeldab ka Õunapuu (2014), kes väidab, et saamaks maksimaalseid täpseid kirjeldusi ja tunnuseid, tuleb uurimust läbi viia loomulikes tingimustes. Denzini ja Lincolni sõnul on kvalitatiivne uurimismeetod loomulik ning muudab maailma läbipaistvamaks. (Denzin, Lincoln 2005:3)

Selleks, et jõuda antud uurimustöö tulemusteni, on vaja maksimaalselt keskenduda õpilastele ja nende ümber toimuvale. Kvalitatiivne meetod sobib antud juhul ning seda tõestab Laherand (2008) väites, et kvalitatiivse uuringu eesmärgiks on saada ülevaade väikese arvu osalejate maailmavaatest.

Kvalitatiivse juhtumiuuringu plussid on järgmised:

- Uuringu raames saadud tulemused on tihedalt seotud igapäevase kogemusega ning annavad võimaluse aru saada igapäevaelu erinevatest situatsioonidest. (Soy 1998)
- Mida rohkem andmeid on kogutud, seda täiuslikumalt on võimalik uurijal teha ülevaade osalejate elulistest kogemustest. (Hamilton 2011)

Miinused:

- Andmete kogumine võtab palju aega, kuna neid on vaja leida erinevatest allikatest. Uurija peab oskama kasutada uurimuses erinevaid andmekogumistehnikaid. (Yin 2003)

- Tulemuste laiendamine kogu elanikkonnale on keelatud. (Garson 2004) Samal ajal Flyvbjerg (2006) väidab, et üldistamist saab rakendada, kuid kindlate tingimuste kasutamisel.

Antud uurimuses on kasutatud triangulatsiooni meetodit. See meetod hõlmab erinevaid uurimuse osi. Näiteks teooriat, võrgustiku või sisu analüüsi, vaatlust jne (Yin 2003). Hamilton (2011) väidab, et info kasutamine, mis on saadud erinevatest allikatest, tagab uuringu valiidsuse. Kasutades antud meetodit avaneb võimalus saada täiuslikum pilt ja parem kvaliteet. Triangulatsiooni meetodiga uuritakse kooli, kui väärtuskasvatajat tervikuna, haarates nii kooli, kui ka tunnivaatlust ja intervjuud õpetajaga.

Üheks analüüsitavaks valdkonnaks oli dokumentatsioon. Tutvumine kooli dokumentidega andis võimalust uuringu läbi viimisel pöörata tähelepanu sellele, kuidas on selles valdkonnas peegeldatud väärtuskasvatus.

Lisaks dokumentatsioonile uuriti ka kolme kooli õpikeskkonda. Uuriti kõikvõimalike koolikeskkonna tasandeid.

Harro-Loit (2011) kirjutab, et koolikultuuri analüüsimisel võiks ühe osana olla aluseks tunni vaatlused, mille kaudu on võimalik märgata ainetunnis õpetaja edastatavaid väärtusi. Lisaks toetab tund ja seal toimuv paratamatult mingite käitumisharjumuste või -kalduvuste kujunemist.

Tunnivaatluse eesmärgiks oli märgata ning kirja panna ainetunnis käsitletavaid väärtusi, mis hõlmasid nii teadvustatud kui ka teadvustamata tasandit. Lisaks sellele vaatluse eelduseks oli see, et see andis võimaluse analüüsida ainetundi väärtuskasvatusest lähtudes. Tunni vaatluse käigus pandi kirja erinevad tähelepanekud ning koostati üldine kirjeldus. Matemaatikatunni vaatluse meetodika aluseks oli kursuse „Väärtuskasvatus kooli kontekstis“ jaoks valmistatud juhend (Lisa 2).

Läbiviidud tunnivaatlus on võimalik jaotada kolmeks valdkonnaks:

1. Väärtuste märkamine, sõnastamine ja selitamine.
2. Väärtuste üle arutamine.
3. Väärtuste ellurakendamine.

Lisaks dokumentatsiooni, koolikeskkonna ja tunnivaatlusele koguti andmeid poolstruktureeritud intervjuu abil, mis oli koostatud autori poolt. Flick (2006) väidab, et

intervjuu annab võimaluse koguda nii verbaalseid kui ka multimodaalseid andmeid. (Laherand 2008 viidatud Flick'ile 2006)

Laherand (2008) on seisukohal, et poolstruktureeritud intrervjuu annab võimaluse koguda usaldusväärseid andmeid. Suuremaks eelduseks on võimalus saada kätte vastuseid eespool püstitatud uurimusküsimustele. (Laherand 2008) Väljavalitud meetod võimaldab uurijal muuta küsimuste järjekorda ning esitada täpsustavaid küsimusi.

Antud uurimus toimus haridusasutustes, kus õpilased ja õpetajad olid sellistes tingimustes, millega nad on harjunud. Uurimuse jaoks neid ei viidud mugavustsoonist väljas. Uurimisprotsess toimus paralleelselt õpeprotsessi ja koolieluga.

Magistritöö uurimuslik osa koosnes matemaatikaõpetajatega läbiviidud intervjuudest, milles olid nii avatud kui ka kinnised küsimused. Intervjuu koosnes kaheksast põhiküsimusest. Intervjuu protsessis uurija esitas ka täpsustavaid küsimusi, kui õpetaja oli küsimuse vastamisel teemast eemale läinud või ei saanud sisust aru. Küsimused on tööle lisatud (Lisa 1). Intervjuu õpetajaga kestis 40 minutit. Hiljem intervjuud sõna-sõnalt transkribeeriti ning toimus nende tulemuste sisuline analüüs. Intervjuu tulemused andsid ülevaate õpetajatest kui väärtuskasvatajatest. Antud uurimusviis andis võimaluse küsitleda neid detailsemalt, kuidas nad väärtuskasvatust planeerivad ja kuivõrd oluliseks seda peavad. Enne intervjuude läbiviimist saadi iga õpetaja käest luba.

2.3. Uuringu valimi moodustamine

Antud uurimuse valimi moodustamine oli eesmärgipärane. Koole valis uurija iseseisvalt, lähtudes teadmistest ja kättesaadavast infost. Uurimus toimus koolides, kus on I ja II kooliaste. Selliseid koole on Ida-Virumaal 37, uurimus toimus kolmes koolis. Kahes vene ja ühes eesti koolis. Uurimuse valimi moodustasid 3 matemaatikaõpetajat. Õpetajate tööstaaz oli 3 - 35 aastat. Õpetajate leidmiseks kasutati mugavusvalimit ja isiklikke kontakte. Antud valimi koostamine ei ole meetoodiliselt eesmärgipärane ja strateegiliselt kavandatud. Valimi moodustamine sõltus kättesaadavusest, leitavusest ja uuritavate koostöövalmidusest. Uurimusse olid kaasatud pedagoogid, kes andsid administratsioonile või uurijale loa oma tundi vaadata ning olid valmis intervjuu küsimustele vastama. Valides õpetajat, kõige tähtsamaks oli tema nõusolek.

Uuritavates klassides oli erinev õpilaste arv, 14 - 24 õpilast. Õpilaste valimisel lähtuti sellest, et nad õpivad 1. – 6. klassini. Uurimuse läbiviimisel õpilased ei reageerinud ebatavaliselt ning töötasid tunnis korralikult kaasa, vaatamata sellele, et tunnis oli võõras isik.

2.4. Uurimise läbiviimise ja analüüsi meetodika.

Uurimustöö protsess algas jaanuaris. Esialgu analüüsiti koolide konteksti, mille raames uurija tutvus koolis kasutusel olevate dokumentidega: kooli kodukord, sisehindamise aruanne, tagasiside aruanne, hindamiskord ja arengukava. Suurem osa dokumentidest olid kättesaadavad kooli koduleheküljel. Lisaks kooli keskkonna vaatlusele toimusid vestlused kooli direktoriga või õppealajuhatajaga. Vestlus sõltus nende võimalustest ja vabast ajast. Saadud tulemustest oli võimalik koostada kooli keskkonna põhjalik kirjeldus.

2018. aasta märtsikuus toimus ka koolikeskkondade vaatlus. Oli tähtis märgata, missuguseid väärtusi annab koolikeskkond nii teadvustatud, kuid ka teadvustamata tasandil. Koolikeskkonna analüüsimisel lähtuti juhendist (Lisa 2). Antud juhend on koostatud Tartu Ülikooli eetikakeskuse tööühma poolt. Juhend andis võimaluse analüüsida koolikeskkonda neljal tasandil: märgilisel tasandil, erinevate rituaalide ja kommete, käitumise ja suhtluskultuuri ning dokumentatsiooni tasandil. Iga tasand omab kindlaid vaatlus- ja analüüsipunkte, mis annavad uurijale võimaluse maksimaalselt uurida ja analüüsida koolikeskkonda.

Märtsis 2018 toimusid koolides tunnivaatlused. Tunnivaatluse kuupäeva ja aja pakkusid välja kas administratsioon või õpetaja ise. Mugavust silmas pidades paljud õpetajad määrasid sellise kellaaja, et järgmine tund oli õpetajal vaba ning tal oli võimalus intervjuu küsimustele vastata. Iga pedagoog teavitas tunni alguses õpilasi, et klassis viibib külaline, kes viib läbi uurimuste seoses magistr töö kirjutamisega.

Peale tundi toimus intervjuu õpetajaga, kelle matemaatika tundi vaadeldi. Osalemine oli vabatahtlik ja seetõttu intervjuu ajal valitsev õhkkond ei olnud pingeline. Intervjuu alguses palus intervjuueerija luba intervjuu salvestamiseks ning pööras tähelepanu konfidentsiaalsusele. Vestluse käigus esitas töö autor suunavaid ja täpsustavaid küsimusi. Küsimused on tööle lisatud (Lisa 1). Intervjuueerimine kestis 40 minutit. Intervjuu küsimused suunasid õpetajat mõtlema ja vastama ainetunnist lähtuvalt, milliseid väärtusi peab ta tähtsaks, kas planeerib neid ja milliseid meetodeid kasutab nende kujundamiseks. Intervjuu lõppes õpetaja tänamisega. Intervjuu tulemusi oli võimalik kätte saada ainult pärast salvestatud helide transkribeerimist. Laherand (2008) nimetab transkribeerimist intervjuu muutmist tekstiks ehk intervjuule kirjaliku kuju andmiseks. Anonüümsuse

tagamiseks on magistritöös intervjuude tulemuste kirjeldamisel õpetajad eristatud märkidega Õ1, Õ2, Õ3.

Tulemusi analüüsiti kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodiga. Laherand (2008) väidab, et just see meetod pöörab suuremat tähelepanu teksti sisule ja kontekstilisele tähendusele, mis omakorda annab võimaluse antud teemat sisukamalt uurida ning samal ajal mõista inimeste arvamusi ja arusaamu antud teemal.

Kõik uurimuse tulemused ja arutelud on esitatud ühes peatükis. Kvalitatiivse uurimuse üheks omapäraks ongi selline andmete esitamise viis. (Laherand 2008)

3. UURIMISTULEMUSTE ANALÜÜS

3.1 Kooli nr I analüüs

Analüüsitava kool on vene õppekeelega. Koolis puudub gümnaasiumiosa ehk seal on klassid esimesest üheksandani. Koolis on umbes 250 õpilast. Koolihoone oli ehitatud 1970-ndate alguses ning remont on koolis läbiviidud ainult neljas ruumis.

3.1.1. Kooli keskkonna analüüs

Magistritöö raames tutvus töö autor kooli dokumentidega. Nendeks olid kooli tavaline ja lihtsustatud õppekava, arengukava 2018 - 2022, kodukord, sisehindamise kord ja kooli personalipoliitika.

Uuringu läbiviimise ajal pühendas kooli administratsioon suurt tähelepanu kodukorrale, kuna seda oli planeeritud täiendada ja muuta.

Kooli missioon koosneb selles koolis neljast punktist, mis on suunatud õpilase toetamisele ja arengule, teadmiste omandamisele ja nende rakendamisele elus, kodu ja perekonna väärtustamisele ning eetilise, lugupidava ja salliva inimese kujundamisele. Kooli missioon on suuremal määral suunatud õpilastele kui personalile, sest pooled punktides puudutavad õpilasi, nende toetamist ja suunamist väärtuskasvatusest lähtudes. Missioonis on puudu punktid, mis oleksid seotud personaliga.

Suurt tähelepanu pööratakse sellele, et kooli lõpetades oleksid õpilased võimelised hakkama saama erinevates olukordades. Õpilastel kujundatakse oskusi, mis aitavad neil saada sotsiaalselt valmis isiksusteks, kes saavad ühiskonnas hakkama.

//... Meie ülesandeks on kujundada esialgu õpilastest selliseid inimesi, kes oskavad elus toimue tulla ning oma teadmisi ka elus rakendada ...// (K1)

Kooli missioon on sõnastatud korrektselt ning on otseselt suunatud õpilastele ja osaliselt kogu kooliperele. Selles on kirjas, et kooli ühiseks eesmärgiks on luua selline keskkond, mis toetaks õpilase arengut ning kujundaks lapsest isiku, kes on salliv ja lugupidav. Väärtuste teema on tihedalt peegeldatud kooli missioonis ja visioonis. Kõik tegevused, mis annaksid võimaluse saavutada missiooni eesmäärke, on kajastatud üldtööplaanis terveks aastaks. Missioonis on kirjas see, mida oodatakse õpilaselt, kuid puudub info selle kohta, mida tuleb koolil ja pedagoogidel teha.

Hindamisjuhendis kajastatakse seda, kuidas tuleb hinnata õpilaste teadmisi ja oskusi. On väga korrektselt lahti kirjutatud see, kuidas õpetajad peaksid õpilasi hindama. Näiteks see, et algkoolis on kujundav hindamine, ning kuidas seda teostada.

Kooli kodukorras on kirjas õpilaste ja õpetajate õigused ja kohustused. Need puudutavad õppimist, koolivormi, koolireegleid ja käitumist. Näiteks kuidas peavad õpilased suhtuma õpetajatesse ja täiskasvanutesse. Sellisel viisil koostatud kodukord on väärtuskasvatusele koolis toeks, sest kindlatest reeglitest hoidumine arendab õpilasest viisaka ja lugupidava inimese, kes käitub lähtudes oma õigustest ja kohustustest.

//... Nagu ka täiskasvanud peavad lapsed juba väikesest east harjuma, et neil on olemas kindlad kohustused ja õigused ...// (K1)

Kooli arengukavas on eraldi väljatoodud põhiväärtused, mida tuleb õpilastes kujundada. On nimetatud järgmised põhiväärtused: loovus, sallivus, avatus, töökus, koostöö, isamaalisus, avatus ja kvaliteet. Seoses sellega võib väita, et kooli arengukava peegeldab erinevaid väärtusi, mis tähendab, et koolis toimub väärtuskasvatus mitmekülselt.

Tutvudes kooli sisehindamise korraga on näha, et selle raames pööratakse tähelepanu väärtushoiakute kujundamisele. Dokumendi koostamisel lähtutakse arengukavast ja üldtööplaanist. Sellise analüüsi tulemuseni jõuti vaadeldes sisehindamise eesmärki, milleks on hinnangu andmine kindlale tegevusperioodile või valdkonnale.

Analüüsidest kooli dokumentatsiooni saab öelda, et koolis pööratakse tähelepanu väärtuskasvatusele. Seda saab väita, kui lugeda läbi kooli missiooni punktid, mis on juba iseenesest suunatud väärtuste kujundamisele. On näha, et missiooni sõnastamisel kool lähtub põhikooli riikliku õppekava (2010) alusväärtustest. Tutvudes teiste kooli dokumentidega oli näha, et väärtuskasvatust rõhutatakse õppimise tasandil ja inimese kui isiksuse kujunemisel.

Selline kooli suund, abistab õpetajaid väärtuskasvatuse planeerimisel ja läbiviimisel. Analüüs näitas, et väärtuskasvatusele selles koolis pühendatakse tähelepanu, sest suuremas osas dokumentatsioonis on märgitud väärtusalane tegevus, kuid konkreetselt ei ole kirjas, kuidas väärtusi õpilastes kujundatakse. Väärtusalane tegevus puudub rohkemal määral üritusi, kuid mitte õpeprotsessi.

3.1.2 Väärtuste ilmnemine märgilisel tasandil

Saamaks ülevaadet kuidas esinevad väärtused koolis märgilisel tasandil, tuli vaadata kooli keskkonda, kodulehekülge ja teisi koolis esinevaid elemente, näiteks teadetetahvlite kujundust, kooli logo jne.

Koolil on olemas oma logo, kuid seda ei ole võimalik uuringus detailselt lahti seletada, kuna antud info edastamine ei annaks võimalust hoida kooli konfidentsiaalsust. Kooli logo üheks elemendiks on õpik, mis tähendab teadmisi ja tarkust. Koolis on olemas ka oma õpilaspäevikud, mille kujunduses on samuti kooli logo. Kogu koolipere teab, kuidas koolilogo välja näeb ning oskavad lahti seletada, mida tähendavad seal esinevad sümbolid.

*//... Isegi esimese klassi õpilased tunnevad meie logo ja teavad, mida ta tähendab ...//
(K1)*

Koolis on olemas ainult üks teadetetahvel. See paikneb kooli suures koridoris ning torkab kohe kooli sisenedes silma. Kooli teadetetahvilil on kooli tunnikava, põhilised reeglid, mis puudutavad viisakust ja õiglast käitumist ning erinevat informatsiooni üritustest, olümpiaadidest ja läbiviidud projektidest. Teadetetahvel pöörab õpilaste tähelepanu õppimise väärtustamisele ning oma oskuste proovile panemisele erinevatel võistlustel. Kooli reeglid tuletavad õpilastele meelde, kuidas tuleb koolis käituda ja suhtuda oma kaaslastesse, õpetajatesse ja personali. Tunnikava olemasolu näitab, et kool on suunatud kasvatama punktuaalseid ja ajast kinni pidavaid õpilasi.

Kooli kodulehekülge on mugav kasutada. See on esteetiliselt kujundatud ning seal olev info on kõikidele, kes seda kasutavad, arusaadavalt kirja pandud. Ülemises nurgas on toodud ära lingid kõikidele koolielu puudutavatele dokumentidele, millega saavad kõik soovijad tutvuda. Märkatavas kohas on informatsioon kooli ja õpilaste saavutustest. Samuti on koduleheküljel pildigalerii, mis kajastab kõiki kooli üritusi ja õpilaste tegevust koolis. Kooli kodulehekülg kui eeskuju arendab õpilastes oskust rõõmustada teiste õpilaste ja oma kooli saavutuste üle. Ligipääs dokumentatsioonile arendab õpilastes iseseisvust, sest kogu neid huvitava informatsiooni võivad nad leida sealt. Kena vormistus ja kujundus arendab õpilastes esteetilisust ja korraarmastust on kättesaadav.

//.. Juhtub olukordi, kui õpilased pöörduvad administratsiooni poole erinevate muredega, kuid me alati suuname neid tutvuma dokumentatsiooniga, sest see on haridusasutus, mitte lasteväljak ...// (K1)

Kool töötab 1970-ndate alguses ehitatud kolmekorruselises hoones. Maja pole kunagi remonditud. Hoone välisilme on hea, kuid sisenedes koolimajja on näha, et remonti pole seal ammu tehtud (kulunud põrand, katkised pingid, pool mööblit on kulunud ja avamisaeagne, katkised kraanikausid, millest paljud ei tööta, määrdunud seinad). Koolimaja keskel asub suur trepp, mis viib igal korrusel olevasse suurde koridori, kus asuvad klassid. Keldrikorrusel asub raamatukogu ja kolmandal korrusel aula. Lisaks on koolis olemas võimla ja spordisaal. Kooli klassiruumid ei ole heas olukorras (esteetiliselt ebameeldivad, värv põrandal ja seintel on kohati ära kulunud). Uued on seal ainult pingid ja kapp tagumises seinas. Terve kooli peale on remonditud ainult neli ruumi, neist kaks on klassid, õpetajatetuba ja aula. Õpilased veedavad koolis olles aega esteetiliselt ebameeldivas keskkonnas. Nemad harjuvad ära sellega, et põrandal on kulunud värvitükid, mis loovad mustustunde, vanaaeagne mööbel koridorides ei loo nendes esteetilisi väärtusi. Seoses sellega, et kõik on juba vananenud, ei pöörata õpilaste tähelepanu hoolivalesuhtumisele keskkonda. Õpilastel jäävad kujundamata arusaamad sellest, et meie vastutame selle eest, mis meid ümbritseb ja peame kõige eest hoolitsema.

Algklassid asuvad ühel korrusel kinnise ukse taga, kuid igal õpilasel on õigus sealt vahetunnis väljas käia. Õpilastel kujuneb vabaduseväärtus. Nad õppivad oma vabadust kasutama lähtudes oma eesmärkidest. Klassiruumides on olemas kraanid koos kraanikaussidega, kuid kahjuks need on katki ning keegi ei tegele nende remondiga. Teiste sõnadega, vett on võimalik kasutada iga koridori lõpus asuvas tualettruumis. Seetõttu õpilased alati ei pese käsi enne söögivahetundi. See olukord on tervise väärtustamise seisukohalt ohtlik. Sellest räägivad ka õpetajad:

//... Ma ei jõua kontrollida, kas on nad kõik käsi pesnud või mitte. Küll me räägime tervisest ja hügieenist, kuid see aspekt jääb juba nende südametunnistusele ...// (K1)

Õpetajate tuba on üheks ruumiks, mida on remonditud. Õpetajate tuba jaguneb kaheks tsooniks. Ühel poolel olid lauad ja arvutid, teises aga diivanid, tugitoolid, üks suur laud ja kapp, millel oli teekann ja kraanikauss. Igal õpetajal on olemas võimalus vahetunnis või vaba tunni ajal tulla siia tegelema oma tööga või puhata. Töötsoonis õpetajad tegid koostööd, arutasid mitmesuguseid küsimusi ja jagasid oma kogemusi. Koolikeskkonna

vaatlusel märkas uurija, kuidas üks õpetaja abistas teist arvutiprogrammis õppemängu koostamisel. Puhketsoonis õpetajad veedavad aega, suhtlevad üksteisega nii kooli kui ka isiklikel teemadel. Selline ruum toetab väärtuskasvatust koolis, sest õpetajatel on võimalus erinevas formaadis teha üksteisega koostööd, olla üksteisele toeks või kuulata üksteise arvamusi erinevate küsimuste kohta.

Koolis tehakse palju, et muuta keskkonna välisilmet paremaks. Näiteks iga klassiruum on aastaajale vastavalt kaunistatud. Koridori seintele on asetatud õpilaste tööd. Mis puudutab märgilist tasandit, lähtudes Schwartz'i (1992) väärtustüüpidest, esinevad antud koolis kollektivistlikud väärtused. Nendeks on füüsilise koolikeskkonna väärtustamine ja õpilaste kaasatus koolis toimuvatesse protsessidesse. See, et õpilased koos õpetajatega soovivad muuta kooli keskkonda paremaks, tõestab, et koolipere panustab väärtuspõhise koolikultuuri arengusse.

3.1.3 Väärtuste ilmnemine erinevates rituaalides ja kommetes

Antud alapeatükis vaadeldakse väärtusi koolis valitsevates erinevates rituaalides. Näiteks, kuidas toimub väärtuskasvatus sööklas, kooli üritustel ning kooli saabumisel ja sealt lahkumisel.

Kooli saabudes puutuvad õpilased kokku kooli valvuriga. Õpilased peavad kindlasti tervitama kooli sisenemisel. Koolis on olemas traditsioon, et tähtpäevadel võetakse õpilasi vastu lille või šokolaadiga. Näiteks kaheksandal märtsil iga tüdruk saab endale lillekese ja sünnipäevalapsed saavad šokolaadi. Vahetundide ajal on igal korrusel on korrapidaja. Korrapidajateks on õpetajad, kes juba aasta alguses teavad, mis nädalal nad igas vahetunnis hoiavad koolikoridoris korda. Koolist lahkudes on iga õpilane kohustatud hüvasti jätma.

Söögivahetund toimub algklassidel teisel vahetunnil, teistes klassides peale kolmandat tundi. Vastavalt vahetunnile söövad ka õpetajad, sõltuvalt sellest, missuguse klassi klassijuhatajad nad on. Algklassid käivad söömas koos õpetajaga.

Analüüsid kooli dokumentatsiooni jõuti arusaamani, et koolis on kindlad üritused, mida tähistatakse aastast aastasse. Sügisel toimub õppeaasta avaaktus, millel esinevad kooli õpilased. Talvel toimuvad jõulupeod, mis on igal klassil individuaalsed. 5-9. klassid ühendatakse ja tehakse kaks jõulupidu. Koolis iga aasta käivad mardisandid mööda kooli ja igas klassis nad laulavad ja loevad luuletusi teistele õpilastele. Igal kevadel toimub emadepäeva kontsert. Kevade lõpus toimub tervisepäev, mille raames

räägitakse palju elu ja tervise väärtustest. Kooli traditsioonilised üritused kujundavad õpilastes kindlaid väärtusi, milleks on näiteks armastus ema vastu, tervise eest hoolitsemine jne. Ühised peod kujundavad õpilastes sotsiaalseid väärtusi ning õpetavad üksteisega hakkama saama, austama ning olema tolerantsed üksteise vastu.

Tunnid algavad igas klassis traditsiooniliselt püsti tõusmisega ja tervitamisega. See on nii I-s, kui ka II kooliastmes. Tundide lõpus õpilased püsti ei tõuse. I kooliastmes õpilased ütlevad õpetajale aitäh ning õpetaja vastab samaga õpilastele. Kõik õpilased kasutavad koolis õpetajaga suhtlemisel teie-vormi.

Tunnustamisele pööratakse koolis palju tähelepanu. Koolis on olemas isegi kindel juhised, kuidas saab õpetaja õpilasi tunnustada. Näiteks õpetaja võib kirjalikult kiita või isegi kinkida õpilastele preemiaekskursiooni. Õppeaasta avaaktusel tunnustatakse paremaid õpilasi. Neid kutsutakse kooli ette ning antakse tunnistused heade õppetulemuste ees. Samuti tunnustatakse ka neid, kes on võitnud olümpiaadidel või kooli konkurssidel. Koolis tunnustatakse ka õpetajaid direktori käskkirjaga, kui nad on osalenud suuremates projektides.

Analüüsitud koolis edastatakse väärtusi nii ürituste kui ka tunnustamise kaudu. Väärtuste areng toimub kõikides kooli kommetes ja rituaalides. Kõik kooli poolt püstitatud reeglid panustavad väärtuskasvatusele.

Riiklikus õppekavas peetakse olulistemaks väärtusi, mis tulenevad „Eesti Vabariigi põhiseadusest”, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioonist ja lapse õiguste konventsioonist ning Euroopa Liidu alusdokumentides nimetatud eetilistest põhimõtetest. (Põhikooli riiklik õppekava 2011).

4.1.4 Väärtuste ilmnemine käitumises ja suhtluskultuuris

Väärtuste ilmnemist käitumises ja suhtluskultuuris vaadeldi erinevates koolikeskkondades: riidehoius, sööklas, vahetunnis, õpetajate toas ja õpilasüritustel.

Vahetunnis õpilased kogunevad koridorides vastavalt sellele, mis korrusel nende tund toimub. Vahetunnis lubavad mõned õpetajad õpilastel klassis viibida, samal ajal kui mõned ei luba.

//... Ei ole mõtet keelata õpilastel klassis viibida. Võib-olla soovib ta korrata materjali tuni jaoks või tahab vaikuses olla ...// (K1)

Kindlasti algklasside korrusel toimub suur lärm ja kisa ning õpilased jooksevad ja mängivad erinevaid aktiivseid mängu. Algaklasside õpilastel on keelatud koolist välja minna enne koolipäeva lõppu. Alates kuuendast klassist saavad õpilased vahetunnis õues olla, kuid selleks peavad nad vahetama jalanõud. Seda kontrollib valvur, kes ei lase koolilalatsites õpilasi välja.

Riidehoid on koolis alati avatud. Igal klassil on olemas oma riidehoid, kuid samal ajal asuvad keldrikorrusel ka kapid, mida saavad õpilased endale terveks aastaks võtta kasutusse kümne euro eest ja panna oma isiklikud asjad luku taha.

Õpetajate tuba on mõeldud õpetajatele nii töötamiseks kui ka puhkamiseks. Seal käivad sagedamini II kooliastme õpetajad, samal ajal kui I astmeõpetajad kontrollivad klassis toimuvat. Õpetajate toas tihti analüüsitakse õpilaste väärtusi ning mõeldakse, kuidas paremini ja efektiivsemalt neid teostada.

Õpilasüritustest on kohustatud osa võtma kõik klassid. Iga klass esineb. Õpilastele väga meeldivad erinevad üritused. Tuleb ette, et kõik õpilased ei soovi üritustel esineda. Siis tulevad appi klassi aktiivsemad õpilased, kes on nõus võtma vastutuse enda kanda.

Vaatlused näitasid, et iga tööpäeva vältel õpilastel kujundatakse põhilisi käitumisharjumusi (viisakus, austamine ja distsipliin). Nagu ka Vasamaa (2008) väidab, kõige tähtsam väärtuskasvatuses koolis on valitsev tegevuskultuur. Lähtudes Rokeach (1973) arvamusest, on võimalik neid väärtusi nimetada instrumentaalseteks.

3.1.5 Tunnivaatluse analüüs

Kamerov (1998) väidab, et suuremal määral kujunevad väärtused õpilastel just ainetundides. Uurimustöö raames vaadeldi matemaatika tundi I kooliastmes. Selleks et selgitada välja, kuidas toimub väärtushoiakute ja väärtuste kujundamine õpilastes ainetunnis.

Uuringu raames analüüsiti tundi kolmest lähtekohast, nendeks olid:

- väärtuste märkamine, sõnastamine ja selgitamine
- väärtuste üle arutamine
- väärtuste ellurakendamine

Analüüsi aluseks oli kohandatud kursuse „Väärtuskasvatus kooli kontekstis“ tarbeks koostatud juhend (Lisa 3).

Selleks et leida, kuidas toimub matemaatikatunnis väärtuste märkamise areng, vaadeldi kuidas sõnastatakse ja väljendatakse väärtusi tunnis.

Tunnivaatlus toimus veebruarikuus, siis kui kõik oli tihedalt seotud Eesti Vabariiga juubeliga. Tunnis oli tunda, et õpetaja soovib pöörata eestiga seotud väärtustele tähelepanu. Vaatamata sellele, et see protsess ei ole eriti matemaatikaga tihedalt seotud, tundus see väga loogilisena ja loomulikuna. Suuremat tähelepanu pööras õpetaja just meie riigi traditsioonide hoidmisele.

Vaadeldes tundi oli võimalik tuua välja sellest aspektist vaadatuna tunni sissejuhatus:

Tunnivaatlus (TV) - //... Meie riik saab saja aastaseks. Tahan koos teiega mõelda, mida peaksime meie tegema selleks, et meie riik tähistaks ka järgmise aastasaja sünnipäeva. See sõltub ainult meist ja meie soovist hoida oma kodumaad ...// (K1)

Siin oli tunda õpetaja soovi kujundada õpilastes armastust kodumaa vastu ja patriotismitunnet. Tunni sissejuhatavas osas oli tunda õpetajapoolset soovi väärtusi õpilastega arutada. Õpetaja motiveeris õpilasi mõtlema, kuidas saaksid nemad kodumaad hoida, kasutades ajurünnaku meetodit.

Matemaatikatunni teemaks oli korrutamise kordamine, mille õpetaja sidus Eesti riigi tähtpäevadega. Õpetaja tõi välja kodumaaga seotud väärtusi, näiteks armastus, viisakus, kohusetunne.

TV - //... Meie elame selles riigis ning nimetame seda kodumaaks. Kui meie viibime koguaeg kodus, armastame me kodu koos oma perega, aga kas riik ei ole meie kodu ja rahvas ei ole meie pere, mida peaksime siis armastama? ...// (K1)

TV - //... Meie kohustuseks on hoida meie riigi loodust. Loodusega iseenesest ei toimu midagi halba. Ainult inimesed on võimelised loodust hävitama. Meie kohustuseks on hoida loodust, sest see on meie riigi üheks suurimaks eelduseks ...// (K1)

Seda, kas õpilased omandasid väärtusi või mitte, oli näha, kui nad vastasid õpetaja küsimustele.

TV - //... Mis tundus sulle täna tunnis väga tähtis? ...// (K1)

Väärtuste üle arutlemisel on tähtis, milliseid võimalusi pakub õpetaja selles protsessis. Väärtuste üle arutamine tähendab seda, et õpilased avaldavad oma arvamust. Kindlasti seda protsessi peab juhtima õpetaja. Tunnis räägiti palju kodumaast ning õpetaja motiveeris küsimustega õpilasi alustama arutelu.

TV - //... Kas meie peaksime kodumaad hoidma? Kui meie ei hakka teda hoidma, siis meie riik oma pindalalt väheneb. Mis on pindala ja kuidas seda mõõdetakse? Kui suur on Eesti pindala? ...// (K1)

TV - //... Kas loodus sõltub ainult inimesest või veel kellestki? ...// (K1)

TV - //... Miks traditsioonide hoidmine on nii oluline? ...// (K1)

Õpilaste arvates sõltub ainult meist endist, kas saab Eesti kahesaja aastaseks või mitte. Nad seletasid seda erinevalt, tuues välja oma arvamusi. Mõnikord tekkis ka diskussioon.

Vaadeldud tunnis oli tunda, et väärtused realselt rakenduvad ellu, kuna õpilased võtavad omaks selle, mida õpetaja soovib nendele edasi anda. Õpilaste käitumine oli asjakohane vaatamata sellele, et toimus arutelu ja arvamuste jagunemine. Väärtuste ellurakendamine toimub antud koolis läbi ainetunni ja õpetaja tegevuse tunnis. Antud tunnis oli näha, et väärtuskasvatus toimub ka siis, kui õpetaja reageerib lubamatule käitumisele. Näiteks kui laps hakkas tunnis lärmama ja lubas endale vabalt tunni ajal klassis liikuda. Sellises olukorras õpetaja peatas tunni ning väitis, et see käitumine on ebakorrekne õpetaja palus õpilastel avaldada oma arvamust, miks nii käituda ei tohi, suunates väärtuste üle mõtlema, analüüsima ja arutama.

3.1.6 Intervjuud õpetajaga

Peale tundi viidi läbi õpetajaga intervjuu, mis koosnes kaheksast küsimusest. Intervjuu raames esitati ka täiendavaid küsimusi, selleks et saada põhjendatud vastuseid õpetajalt.

Õpetajalt küsiti, milliseid matemaatilisi oskusi peab ta oluliseks õpilastele õpetada ja missuguseid väärtusi peab ta vajalikuks ja reaalseks kujundada ainetunnis.

//... Õpioskused mis peavad olema kindlasti omandatud. See on kirjalik korrutamine ja jagamine, ühikute teisendamine, geomeetriliste kujunditega töö ja ka praktiline töö. Mina püüan sisse viia praktilist tööd, et lapsed oleksid rohkem eluks valmis...// (Õ1)

//... Kindlasti on oluline iseseisva töö oskus ehk iseseisvus, koostööoskus, kindlasti ka kohusetunde kasvatamine. Üldiselt ma koduseid töid ei anna, aga kui mõni laps on nõrgem teistest, siis tema peab ka täiendama oma teadmisi ja oskusi kodus õppides ...// (Õ1)

Intervjuu vastustest on näha, et õpetaja arvates on tähtis lisaks ainealastele teadmistele arendada ja kujundada õpilastes väärtusi. Õpetaja märkis, et matemaatikatund annab võimalusi ükskõik milliseid väärtusi kujundada, sest see sisaldab kõike, näiteks iseseisvat tööd, koostööd ja ka kohusetunde arengut.

Õpetajalt küsiti, missuguseid meetodeid kasutab ta matemaatikatunni jooksul, selleks et kujundada õpilastes väärtusi.

//... Rühmatöö kindlasti. Selle meetodi kasutamine neile väga meeldib. Rühmatöö õpetab neid suhtlema omavahel ja arendab sotsiaalseid väärtusi, selliseid nagu vabadus ja sallivus, mis on vajalikud inimesele kui tulevasele ühiskonna liikmele. Paaristööd kasutan samuti. Oskus töötada koos kellegagi on suur ja raske töö. Kõige sagedamini püüan kasutada ergutavaid asju. Näiteks peastarvutamise trenn, mis õpilasi väga aktiveerib. Meetod on järgmine - kõik õpilased seisavad ning tahvlil on tulp peastarvutamiseks. See õpilane, kes leidis kõik vastused, tohib istuda. Neil on suur soov kiiremini istuda ning ka mina näen, kellel ja mis tasandil on peastarvutamise oskus ning millised tehted tekitavad õpilastel rohkem raskusi. Kindlasti ka need õpilased, kes kodus ei õpi, on motiveeritud lahendama, et mitte jääda püsti seisma...// (Õ1)

Õpetaja valik langeb rühmatööle, sest tema arvates suudab ta antud meetodi abil arendada lastes sotsiaalseid väärtusi. See toimub omavahelise suhtlemise protsessis. Puutudes rühmatöös üksteisega kokku õpivad õpilased olema sallivamad ja ausad ning

neil tekib võimalus tunda ennast vabalt. Paaristöö valik sobib sellepärast, et see samuti kujundab sotsiaalseid väärtusi, kuid sageli see osutub raskeks. Seepärast kasutab ta rühmatööd sagedamini. Õpetaja märkis, et ergutavad asjad on üheks heaks võimaluseks väärtuskasvatuse kujundamiseks, sest see meetod kujundab mängulises vormis õpilastes motivatsiooni.

Õpetaja peab oskama kavandada tegevust nii, et õpilastel tekiks võimalus lülitada uusi väärtusi enda maailmapilti. Lisaks sellele on Talts (1998) nimetanud õpetaja kohustuseks tunnustada lapse arenguseaduspärasusi ja kõikvõimalikult säilitada sisemist elurõõmu ja teotahet. (Talts 1998)

Intervjuu raames oli võimalik teada saada, milliseid väärtushoiakuid ja väärtusi edastab ta oma tegevuses õpetajana õpilastele.

//... kindlasti enda eeskujul, kuidas veel teisiti. Lisaks sellele, ma sunnin neid mõtlema ette, mitte ainult tänases päevas elama, vaid ka sellele, kelleks nad tahavad tulevikus saada. Pööran nende tähelepanu sellele, et nad oskaksid mõtiskleda selle üle, mis neile praegu ja tulevikus oluline on, millele nad juba praegu peavad tähelepanu pöörama. See on põhiline asi, mida pean oluliseks, sest kui praegu jäävad augud, siis neid hiljem täiendada on lastel raske ning millele nad sagedamini löövad käega ...// (Õ1)

Õpetaja arvates on enda eeskujul kõige sobilikum meetod. Põhjenduseks oli väide, et teisiti kujundada väärtusi ei ole võimalik. Õpetaja motiveerib õpilasi enda eeskujuga mõtlema tulevikule, selleks et tulevikus paremini hakkama saada. Lapsed ei ole sündides kaasa saanud kindlaid väärtusi, nad omandavad neid ümbritsevast keskkonnast. Mitt (2012) nimetab seda *Example* ehk näidise viisiks, mis seletab lahti, et lapse liikumine on suunatud eeskujul jälgendamisele. Õpetaja tähtsustab mõtlemiseoskust, sest kui nad ei omanda kindlaid arusaamu ja teadmisi lapsepõlves, on neil tulevikus raskem hakkama saada. Näiteks soovides olla tulevikus teadlane peavad nad aru saama, et sellesse tuleb ka panustada ja selle nimel tööd teha.

Intervjuu eelviimane küsimus puudutas õpetaja rolli koolikeskkonna kui väärtuskasvatust arendava keskkonna kujundamisel.

//... meie teeme väga tihedalt koostööd. Kõik tunnivälised asjad ja kalendri tähtpäevade tähistamised teeme koos. Näiteks koridori kaunistamine esimeses kooliastmes toimus ühiselt, kõik võtsid osa. Osalesid nii õpilased kui ka õpetajad. Õpetajad teevad omavahel väga tihedat koostööd. Ühe inimese roll ei ole siin nii määrav, aga koostööna

oluline. Kõik peavad osalema väärtuskasvatustliku keskkonna loomisel. Mitte valitud rühm inimesi, vaid kindlasti kõik. Mina samuti. Minule kehtivad samad reeglid ja kohustused, mis ka teistele õpetajatele ...// (Õ1)

Õpetaja vastuses oli tunda, et ta ei tunne ennast üksikuna kooli väärtuskasvatustliku keskkonna kujundajana. Põhjuseks nimetas ta koostöö vajadust ja pööras tähelepanu sellele, et ühe inimese roll ei olegi nii määrav. Põhjuseks on see, et väärtuskasvatustlik keskkond saab küll olla loodud ühe inimese poolt, kuid see ei toimu sama efektiivselt, kui sellest võtab osa suur rühm inimesi. Koolikeskkonna loomine omakorda juba kujundab väärtusi. Näiteks kalendritähtpäevadeks ruumide kaunistamine kujundab patriootlikke väärtusi ning kaunistamine koos teistega arendab sallivust ja tolerantsust.

Õpetajale esitati ka küsimus, mis puudutas rahulolu väärtuskasvataja rolliga. Uurimustöö raames taheti teada saada, kas õpetaja tunneb ennast väärtuskasvatajana ja kuidas ta arvab, kas ta saab sellega hakkama või mitte.

//... kui ma sellega rahul ei oleks, siis ma ei oleks 45 aastat töötanud. Mina sean väärtuskasvatuse samale tasemele teadmiste omandamisega aines. See, kuidas vormistab laps vihikut, see kuidas kirjutab ning kas ta saab õige vastuse või mitte, on seotud väärtuskasvatusega. Kõik see on omavahel seotud. Ning kui ma näen õppetegevuse häid tulemusi, saan arvestada, et ka väärtuskasvatus toimub hästi ehk ma saan oma rolliga hakkama ...// (Õ1)

Õpetaja vastas, et ta on väärtuskasvataja rolliga rahul. Ta põhjendas seda oma sooviga töötada koolis. Analüüsidest tulemusi võib väita, et õpetaja soov koolis olla ning tegeleda õppe- ja kasvatusprotsessiga on seotud heade tulemustega, mis väljenduvad õppeprotsessis. Õpetaja näeb õppeprotsessi tihedalt seotuna väärtuskasvatusega.

Realiseerides praktilisi strateegiaid peaks õpetaja alati arvestama, et väärtuskasvatus peab olema vastavuses õpilaste kogemuste, arengutaseme, õpistiilide ning kultuurilise taustaga. (Cooper 2009)

3.2 Kooli nr II analüüs

Uuritava kooli õppekeeleks oli eesti keel. Koolis on I ja II kooliaste. Klasside paralleelid koolis puuduvad. Kool on renoveeritud ning nii välis- kui ka siseilme on kena. Kooli keskkond on väga hästi läbimõeldud ning nii klassiruumid kui ka koridorid loovad võimalusi õpilaste mitmekülgseks arenguks.

3.2.1 Koolikeskkonna analüüs

Iga kooli keskkond on erinev. See sõltub erinevatest aspektidest, näiteks võimalustest, kooliperest ja püstitatud eesmärkidest. Uuring viidi läbi selleks, et teada saada, kuidas kujundatakse õpilastes väärtuskasvatust antud koolis. Valik langes sellele koolile, sest see on suhteliselt uus kool ja oli põnev analüüsida seda kooli erinevatest väärtuskasvatuse vaatenurkadest...

Uuringu raames tutvuti kooli erinevate dokumentidega. Nendeks olid hindamisjuhend, õppekava, üldtööplaani 2017/2018, kodukord ja kooli arengukava.

Kooli missioon koosneb seitsmest punktist, mis on suunatud elu ja tervise väärtustamisele, kodumaa ja traditsioonide väärtustamisele, üksteise aitamisele, kohusetunde ja vastutustunde kujundamisele, ühiskonna liikmeks kujunemisele ja õppeteadmiste omandamisele ning nii Eesti, kui ka Euroopa kodanikuks kujunemisele. Antud väärtused loovad võimaluse kujundada koolis oma traditsioonidega tugev koolipere, kes suudab üksteist abistada ja toetada.

Kooli kodukord koosneb suuremal määral mitte reeglite nimekirjast, vaid arutelust, kuidas ja miks peaksid käituma kõik kooli liikmed. Sinna on sisestatud ka õigused ja kohustused. Iga väide lõppeb lahti seletamisega, miks tuleb nii või teisiti käituda. See näitab, et õpilastele seletatakse lisaks nõuetele reeglitele ja kohustustele seletatakse lahti, miks nii või teisiti tuleb käituda. See tähendab, et õpilastele soovitakse maksimaalselt arusaadavalt väärtusi lahti seletada ning muuta lihtsamaks nende omandamine. Kodukorras pööratakse rohkem tähelepanu üldinimlikele väärtustele, milleks on ausus, hoolivus, inimväärikus, lugupidamine ja õiglus.

Kooli hindamisjuhendis on kirjas õpilase teadmiste ja oskuste hindamiskriteeriumid. Lisana on välja toodud väärtuskasvatusliku käitumise ja suhtumise hindamine. Teadmiste ja oskuste hindamine toimub numbrilisel viisil, samal ajal kui väärtuste hindamine toimub kujundavalt. See tähendab seda, et on loodud kindel süsteem, kuidas koolis hinnatakse õpilastel ühiskondlikke väärtusi, näiteks sallivust, solidaarsust ja vastutustundlikkust. Eeltoodust tulenevalt võib väita, et väärtuskasvatuse ja see, millisel tasandil on õpilased omandanud väärtusi, on tähtis informatsioon koolile, mis omakorda abistab õpilasi väärtusalases toetamises.

Vaadeldud üldtööplaanis oli näha terveks õppeaastaks planeeritud tegevusi. Plaanis olid teise värviga märgitud kooli üritused, mille eesmärgiks on õpilastel kujundada kindlaid

väärtushoiakuid. Lisaks üritustele väärtuskasvatuse raames olid planeeritud tunnid külalistega. Näiteks kunstiõpetusetunnis, kus ühe õpilase ema, kes on kunstnik, näitas õpilastele oma töid ning õpetas ühte uut joonistamise tehnikat.

//... üldtööplaani koostamisel võtab osa terve koolipere. Siin on kirjas ka õpilaste poolt organiseeritud üritused. See info jõuab meieni klassiesindajate koosolekutel, mis tähendab, et siin on arvesse võetud iga lapse soov ...// (K2)

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kooli dokumentatsioon väga laialt sisaldab põhiväärtusi, nii alus- kui ka ühiskondlikke väärtusi, näiteks sallivus, ausus, hoolivus ja võrdõiguslikkus. Need on kajastatud peaaegu igas kooli dokumendis. Ka kooli arengu- ja õppekavas ning õpetaja tunniplaanides ja individuaalsetes õppekavades võis leida rõhuasetust väärtuskasvatusele.

Kool pöörab suurt tähelepanu väärtuskasvatusele, mida sõnastab ka õpilastele. Väärtuskasvatus toimub otseselt, õpilastele seletatakse lahti, missugusteks neid kujundada soovitakse.

Vasamaa (2008) on märkinud, et kool on ühiskonna poolt ülalpeetav institutsioon, kellel on õigus õpetada ühiskonnas heaks kiidetud ja olulisi väärtusi. Shumaker ja Heckel (2009: 217) väidavad, et kool on üheks olulisemaks väärtuste kasvatajaks. Väärtuskasvatus peaks kindlasti peegelduma kooli arengu- ja õppekavas. (Valk 2009) ning väärtuskasvatus peab olema koolis prioriteetne. Sutrop (2009) pöörab tähelepanu sellele, et tänapäeva põhikooli ja gümnaasiumi õppekava on koostatud sellest lähtudes, et tulla tagasi väärtuste juurde.

3.2.2. Väärtuste ilmnemine märgilisel tasandil

Seda, kuidas väärtused ilmnevad märgilisel tasandil, on töös vaadeldud erinevatel tasanditel. Siia alla kuulus nii kooli interjäär kui ka veebileht, teadetetahvlid, klassiruumid ja koridor.

Koolil on olemas oma logo ja moto, kus on sümbolid, mis kajastavad linna sümboolikat, mille motiivi allikaks on teadmised. Kooli moto on väga sisukas ja meeldejääv. Tema sisaldab järgmist mõtet - kõik, mis meid ümbritseb, on väärt seda, et me jätaksime selle igaveseks meelde. Moto koostamine toimus terve koolipere kaasabil konkursi korras, kus osalesid nii õpilased kui ka õpetajad. Kooli moto pöörab tähelepanu väärtustele.

Ühes lauses peegeldub elu ja pere väärtustamine ning kõige ümbertoimuva väärtustamine.

Koolis asuvad igal korrusel teadetetahvlid. Igal korrusel on info erinev ning ei kordu. Ühel teadetetahvil asuvad parimate õpilaste nimekiri ja kooli medaliga lõpetanud õpilased. Teise korruse stendil on olemas informatsioon kooli traditsioonidest ja tavadest. Veel üks teadetetahvel, mis asub kooli teises osas, sisaldab korraliku inimese väärtuste nimekirja ja tegevusi, mida inimene peaks tegema. Väärtused, mis on seal kirja pandud, puudutavad inimlikke-, ühiskonna-, esteetilisi- ja ökoloogilisi väärtusi, näiteks tervis, loodus, ausus, sallivus, võrdõiguslikus jne.

Kooli veebilehte avades tekitab kohe meeldiv, loogiline ja esteetiline mulje. Lehekülje ülemises osas on iga viie sekundi tagant vahetuvad fotod kooli üritustest ja õpilaste igapäevastest tegevustest. Seal samas on eraldiõpilaste pildid koos nende saavutustest. Ülemises servas on nimekiri, millele vajutades saab leida vajalikku informatsiooni nagu kooli dokumentatsioon, informatsioon õpilastele ja lastevanematele.

Tehes ülevaadet koolikeskkonnast ja kooliruumidest võiks kohe märkida ära, et kool on päris uus. Ka enne, selle hoone asemel kool, kuid renoveerimise käigus kõik muudeti. See on kolmekorruseline kompleks, mis koosneb kahest hoonest, mis on omavahel ühendatud. Maja on väljastpoolt küllaltki kena. Koolimaja kahte osa ühendavad korruse koridorid. Hoone on seestpoolt väga esteetiline. Seinad on korras ning miski ei lagune, uued plastikaknad ja ukSED. Õpilastele kasutamiseks on kooli koridoridesse pandud ümarad lauad ja toolid, mitmesugused mängunurgad jne. Klassiruumid on väga hubased. Igas klassis on suured ja avarad aknad. Klassiruumid ei ole eriti suured, kuid kujundus on hästi läbimõeldud nii, et jätkub ruumi õpilaste individuaalsete kappide kui ka mängutsooni jaoks algklassides. Iga klassi seinu kaunistavad õpilaste tööd. Kooli aknad olid vaatluse ajal kaunistatud Eesti Vabariigi sünnipäeva teemal. Mõnel aknal oli guašiga joonistatud Eesti Vabariigi lipp ja sümbooliga, mõnel aga kleebitud õpilaste joonistused. Õpilastele lubatakse teha kõike kooli interjööri, mida nad ise soovivad, näiteks joonistada seintele, kui see on kooskõlastatud õpetajaga. Õpilased on need, kes pakuvad välja ideid, kuidas ja mida kaunistada. Lisaks klassiruumidele on koolis suur aula, mis on avar ja varustatud uue muusikatehnikaga. Muusikaklassis on lisaks tavalisele klaverile ka elektriklaver ja eraldi ruum, kus asuvad muusikainstrumendid, mida õpilased saavad kasutada tunni ajal. Kehalise kasvatus saal on täis uut varustust, näiteks on seal tenniselaud. Arvutiklassis on uued arvutid ning arvuteid jätkub kõikidele

klassi õpilastele. Tüdrukutel jaoks on tööõpetuse klass, mis jaguneb kaheks tsooniks. Ühes on pingid ja tahvel, teises kaasaegne köök. Poiste tööõpetuse klassis on erinevad puutöötlemise seadmed. Tahaks ära märkida, et iga kooli õpilane omab enda isikliku kappi, kuhu saab oma asjad luku taha panna. Sellise koolisekkonna olemasolu kujundab õpilastes üldnimlikke väärtusi, näiteks õiglust ja hoolivust ning ka ühiskondlikke väärtusi, näiteks vastutustundlikkust, vabadust ja sallivust.

Koolimajas on hästi panustatud keskkonna kujundamisesse, mis on silma torkav. Koolis on läbimõeldud kogu keskkond, millega õpilane puutub päeva jooksul kokku. Nendeks on nii õpperuumid kui ka kooli koridorid. Seda keskkonda hindavad nii õpilased ja õpetajad ning nende hinnangul on see tõesti teiseks koduks, kuhu nad soovivad hommikuti tulla. Sellises keskkonnas on kõik võimalused esteetiliste-, ühiskonna-, ökoloogiliste- ja inimlike väärtuste kujunemiseks.

//... Siin on kõik võimalused, et lapsest saaks iseseisev, loov ja õigete väärtushoiakutega isik ...// (K2)

3.2.3 Väärtuste ilmnemine erinevates rituaalides ja kommetes

Analüüsitud koolis leiavad aset erinevat rituaalid ja kombed. Kooli saabudes ja koolist lahkudes võtab õpilasi vastu korrapidaja. Iga õpilane on kohustatud viisakalt tervitama ja soovima lahkudes head päeva. Vahetundide ajal on igal korrusel kaks korrapidajat. Üheks neist on õpetaja ja teiseks õpilane. Korrapidamine peab toimuma paaris. Korrapidajate ülesandeks on jälgida õpilaste käitumist, suhtlemist ning vajadusel suhelda õpilasega, kes korda rikub, tuleb seletada talle, miks antud käitumine ei vasta nõuetele. Esiolgu kool kujundab õpilastes vastutustundlikust, pannes õpilasi korrapidaja rolli. Nende kohustuseks on jälgida, et kõik käituksid korralikult ja ei tekitaks oma tervisele kahju. See, et korrapidajate paar koosneb õpetajast ja õpilasest, annab võimaluse väärtuskasvatuse protsessi raames õpilasel jäljendada õpetaja käitumist ja tema väärtusi. Ka see, et õpilastele tehakse mitte ainult märkusi, vaid ka seletatakse lahti, mis oli tema poolt valesti tehtud, kujundab õpilases arutlemise- ja analüüsioskust, mis on väärtuskasvatuse raames väga oluline.

Söögivahetunde on koolis kaks. Peale kolmandat tundi söövad esimese kuni neljanda klassi õpilased koos algklasside õpetajatega ning neljandal vahetunnil viienda kuni üheksanda klassi õpilased koos aineõpetajatega. Õpetajate jaoks on eraldi laud, kus söövad ka klassiõpetajad vaatamata sellele, et nende klass jääb üksi. Igas klassis on

olemas oma korrapidaja, kes kontrollib oma klassi käitumist. Kooli söögivahetunnis kujundatakse lastel vastutustundlikust, demokraatiat ja lugupidamist enda ja teiste vastu. Kindlasti on see seotud ka õpetaja väärtushoiakutega, kes ei pea õigeks õpilaste juures seista ja neid kontrollida, vaid peab õigeks ja vajalikuks õpetada õpilasi iseseisvalt kontrollima seda, mis toimub tema ümber.

Koolis toimuvad iga aasta traditsioonilised üritused. Tutvustades kooli dokumentatsiooni pööras huvijuht tähelepanu sellele, et kooli alates avamisest toimuvad kindlad üritused, mis aastast aastasse on tööplaanis. Sellisteks üritusteks on pikk spordinädal, mis lõppeb kevadjooksuga. Antud üritusest võtavad osa kõik õpilased. Üritus on suunatud tervise parandamisele ning soolise võrdõiguslikkuse, sallivuse ja hoolivuse väärtuste arendamisele. Ühe nädala jooksul käivad vanemad õpilased noorematele vahetundides liikumistrenne andmas. Igal õpilasel on vabadus valida, missugust trenni ta tahab läbi viia. Keegi valib jooga, keegi aeroobika, aga keegi sporditantsu. Antud ürituste raames kujundatakse õpilastes vabadust ja vastutustundlikust. Igal aastal toimub koolis jõululaat, kus õpilastel on võimalus teenida raha müües maiustusi, oma kätega valmistatud asju jm sellist. Saadud raha pannakse klassi ümbrikusse ning kõik koos arutlevad, kuidas saaks kogutud raha kasulikult kasutada. Huvijuht väitis, et tavaliselt korraldatakse mõni ekskursioon või meisterklass, kuhu õpilased kõik koos lähevad. Õpilased koos õpetajaga valivad, mida selle raha eest võiks soetada. Traditsioonide hulka kuuluvad kindlasti ka õppeaasta ava- ja lõpuaktused, kus saavad esineda need õpilased, kes soovivad. Siin arenevad õpilastel õiguspõhisuse, solidaarsuse ja aususe väärtused.

Tundide alustamine ja lõpetamine on veel üheks võimaluseks analüüsida kooli rituaale ja kombeid. Iga tunni alguses õpilased tõusevad püsti. Antud rituaal toimub sõltumata klassist. Tunni lõpus on heaks kombeks tõusta püsti ning tänada õpetajat tunni eest. Soovi korral võivad õpilased tänada mingi kindla tegevuse või tunniosa eest. Näiteks, kui neile meeldis tunnis õpetaja poolt koostatud interaktiivne mäng. Koolis kasutatakse suhtlemisel õpetajate ja kooli personaliga teie-vormi. Selline tunni alustamise ja lõpetamise rituaal arendab õpilastes lugupidamist enda ja teiste vastu ja viisakust.

Vaadeldud koolis pööratakse suurt tähelepanu ka tunnustamisele. Selles haridusasutuses on olemas õpilaste tunnustamise juhised. Juhendis on kirjas, et õpetajal on võimalik õpilast tunnustada suuliselt ja kirjaliku tunnustusega. Iga veerandi lõpus tunnustab kooli huvijuht algklassi õpilasi. Tunnustatakse nii õppimist, kui ka käitumist. Viieandast kuni

üheksanda klassi ja algklasside õpilasi tunnustatakse õppeaasta lõpuaktusel. Traditsiooniks on anda õpilasele väike diplom koos maiustusega. Jooksvalt terve aasta jooksul tunnustatakse õpilasi, kes on saavutanud preemiakohti kooli, linna või maakonna olümpiaadidel. Üheks tunnustamise võimaluseks on kooliraadio, kus edastatakse infot spordisaavutuste kohta. Kooli personali tunnustatakse direktori käskkirjaga jooksvalt õppeaasta vältel. See kõik on seotud kindlate väärtuste kujundamisega ja sooviga eeskuju näitel samu väärtusi arendada ka õpilastes(solidaarsuse, hoolivus ja inimväärikus).

Antud vaatlus näitas, et uuritavas koolis, vaatamata sellele, et kool on suhteliselt uus, on välja kujunenud kindlad traditsioonilised üritused. Traditsioonidega on võimalik tutvuda nii dokumentatsiooni vahendusel kui ka kooli personaliga suheldes. Võib tõdeda, et ürituste läbiviimisel edastatakse õpilastele selliseid alusväärtuseid nagu ausus, hoolivus, inimväärikus, õiglus, sallivus, solidaarsus jne.

Väärtuskasvatus koolides toimub väärtuste edastamise teel ehk õpilased omandavad arusaamu nendest rääkides. Haydon (2006) peab seda enam levinud viisi passiivseks. Tema arvates küpse inimese kujundamine ei koosne ainult teadmiste edastamisest. Kõlbelise isiku kujundamiseks peaks väärtusi arendama sihipärasemalt, konkreetsemalt ja kontsentreeritumalt. Krips (2005) peab positiivseks, kui väärtuste vormimine toimub terve koolipere teadliku ja suunatud tegevuse läbi. Tähtis on see, et see protsess oleks nii töötajatele kui ka õpilastele ühtmoodi arusaadav.

3.2.4. Väärtuste ilmnemine käitumises ja suhtluskultuuris

Erinevate koolikeskkondade vaatlused andsid võimaluse märgata väärtuste väljendumist käitumises ja suhtluskultuuris.

Vahetunnis reeglina kogunevad õpilased teisel korrusel olevate ümarlaudade juurde, kuid sinna pääsevad ainult õpilased alates viiendast klassist. Seal toimuvad õpilaste omavahelised vestlused. Mõned õpilased toovad endaga kaasa mängu ja mängivad neid seal. Vahetundides ühinevad klassid omavahel. Algklassid veedavad vahetundide oma esimesel korrusel. Vahetundides neil on keelatud jooksmine. Joosta lubatakse ainult spordisaalis. Algklassi õpilastel lubatakse vahetundide ajal käia spordisaalis mängimas, vaatamata sellele, et saal asub teisel korrusel. Õpilastel kujundatakse vastutustundlikkust ja kohusetunnet.

Riidehoid on koolis väga omapärane. Kooli saabudes satuvad õpilased kohe esimese korruse suurde ruumi, kus on ridade kaupa olemas kappe. Need on individuaalsed kapid ja igal õpilasel on oma võti ja tal on õigus vahetunnis käia oma kapi juures. Mõned õpilased jätavad sinna õpikuid, et mitte kanda neid koolikotis terve koolipäeva vältel samuti asub seal ka õpilaste spordiriietusruum. Õpilastel arenevad esteetilised ja õigluseväärtused.

Õpetajate tuba asub esimesel korrusel, kus vesteldakse, arutatakse tekkinud küsimusi omavahel ning küsitakse nõu. Õpetajate toas on laud, kus õpetajad saavad tegeleda oma asjadega või valmistuda järgmiseks tunniks. Õpetajatel tekkib võimalus pühendada aega eneseteostusele ja mõelda, milliseid väärtusi ta hakkab õpilastes kujundama ning kuidas planeerida seda protsessi.

Õpilasuüritusti planeeritakse ja viiakse läbi selles koolis omapäraselt. Ürituste planeerimisel osaleb kogu koolipere. Mida suuremad õpilased, seda tõsisemate ürituste planeerimisega nad tegelevad. Õppeaasta alguses toimub klassiesindajate koosolek, kus mõeldakse ja pakutakse välja üritused, mida võiks lisaks olemasolevatele veel planeerida. Õpilased koos juhendajatega planeerivad üritusi ning realiseerivad koos terve klassiga koos. Näiteks kevadjooksu planeerivad õpilased koos kehalise kasvatuse õpetajaga ning viivad selle iseseisvalt läbi. Kindlasti on olemas ka tavalisi üritusi, mille läbiviimisega tegelevad õpetajad, kuid ka sellistel üritustel on igal klassil oma roll. Kuna koolis pole paralleelklasse ja klasse on kokku üheksa, siis iga klass on kohustatud osalema erinevatel üritustel. Õpilastel kujuneb sellise protsessi raames iseseisvus, vastutustundlikkus, kohusetunne ning, tehes koostööd abilistega või õpetajatega, kes toetavad neid kujunevad sallivus, tolerantsus, lugupidavus ja viisakus.

Vaatlus näitas, et koolis kujundatakse igapäevaselt õpilastes väärtusi. Neid kujundatakse läbi reguleeritud nõuete, õiguste, kohustuste, valikute ja otsustamisevabaduse, korra ja distsipliini, viisaka käitumise ja suhtumise läbi üksteise vastu. Väärtusi kujundatakse õpilastel mitmekülgset, puudutades koolielu kõiki aspekte. Väärtushoiakute kujundamine toimub nii vahetunnis, tunnis, üritustel ja läbi rituaalide ning kommete.

3.2.5 Tunnivaatluse analüüs

Tunni vaatlus toimus eestikeelse kooli II astmes. Kaks nädalat enne tunnivaatlust olid sündmusrohked. Koolis toimus Eesti Vabariigi sünnipäeva tähistamine, mille raames toimus ka viktoriin ja luuletuste konkurss. Tunnis õpetaja mitmel korral tuli aastapäeva

teemade juurde, mis oli ka loogiline. Tunni jooksul õpetaja rääkis Eesti looduse ja kodumaa väärtustamisest ning saabuva emakeelepäeva eel emakeele väärtustamisest.

Näited, kuidas õpetaja alustas tundi:

TV - //... Möödunud on meie vabariigi sünnipäev, kuid seintel olevaid reegleid ja teie mõtteid, mis meie kõik koos panime kirja, ma veel maha ei võta. Arvan, et see kõik on nii tähtis, et võib veel seintel olla. Miks aga on meie kodumaa meile nii tähtis? Miks meie ei tähista teiste riikide sünnipäevi nii laialt? ...// (K2)

TV - //... Tahan kutsuda tahvli ette meie viktoriinist osa võtnud õpilasi. Teeme neile suure aplausi, sest nende tulemused olid väga head. Arvatavasti tunnevad nad riiki, kus elavad väga hästi. Teie olete väga tublid, sest igaüks peab kindlasti teadma meie riigi ajalugu, tähtsamaid sündmusi ja isikuid, kuna see on just meie riik, meie kodumaa ...// (K2)

Õpetajapoolne väärtuste ära märkimine oli tunni sissejuhatuses väga nähtav. Vaatamata sellele, et see ei olnud kuidagi seotud matemaatikatunni teemaga, õpetaja pööras sellele tähelepanu tunni alguses just selle pärast, et esialgu tuletada meelde ja tunnustada õpilasi, kellel on kenasti omandatud kodanikuväärtused. Õpetaja ei öelnud otseselt välja, missuguste väärtustega ta seda kõike seostab, sest tema kõnes ei olnud kuulda ühtegi väärtuse nimetust.

Kas õpilased märkasid, mis väärtustest ja väärtushoiakutest tuleb tunnis juttu, sai õpetaja teada ainult peale seda, kui esitas õpilastele otseseid küsimusi, andes õpilastele võimalust iseseisvalt mõtiskleda väärtuste nimetuste üle.

TV - //... Kuidas te arvate, mis väärtustega on seotud Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamine ja viktoriin? ...// (K2)

TV - //... Miks on vaja tähistada emakeelepäeva? Miks me valmistume selleks tähtpäevaks õppides luuletusi ja pühendades suuremat tähelepanu kirjandusele? Miks meil seda vaja on? Mida meie sellest saame? ...// (K2)

Selgus, et vaatamata tunni teemale, on võimalik sisse tuua väärtuskasvatust puudutavaid aspekte isegi matemaatikatundi. Kõik sõltub õpetaja soovist ja väärtuskasvatuse suhtumisest. Antud kooli matemaatikatunni vaatlus näitas, et see õpetaja tähtsustab väärtuskasvatust ja ta ei karda eraldada selle jaoks tunni aega.

Tunnitegevuste vaatlus lõi võimaluse näha, kuidas toimub antud klassis väärtuste üle arutamine. Tunni alguses õpetaja pühendas 10 minutit väärtusteemade üle arutlemisele. Õpetaja esitas õpilastele küsimusi ning näitas, et soovib teada saada laste arvamust, motiveerides neid sellega vastama.

Väärtuskasvatusest lähtudes kasutas õpetaja rühmatööd, paaristööd, arutelu, diskussiooni ja filosoferimist.

TV - //... Proovige kolmest rühmades telefone kasutades leida, kui palju on maailmas erinevaid keeli ning arvutada, kui palju on neid Eestis, Venemaal, Inglismaal ning Euroopas. Ülesandeks on võrrelda neid arve ja joonistada graafik, kus märkige ära keelte rohkus antud riikides...// (K2)

TV - //... Arutage koos pinginaabriga tulemute põhjal, millises riigis, kui palju keeli on, arutage, millest võib see sõltuda ...// (K2)

Pannes lapsi omavahel filosoferima tahtis õpetaja jõuda eesmärgini tekitada neis uudishimu ja teadmisjanu. Schihalajev (2012) väidab, et filosoferimise meetod annab lastele võimaluse tutvuda väärtushinnangutega ning katsetada neid (Schihalajev 2012).

3.2.6 Intervjuu õpetajaga

Peale tunni vaatlust tekkis võimalus viia õpetajaga läbi planeeritud intervjuu. Intervjuu küsimused olid seotud õpetaja väärtusalase tegevusega. Intervjuu käigus esitati nii avatud kui ka kinniseid küsimusi.

Esimese ja teise väärtuskasvatusega seotud küsimuse raames sooviti teada saada, missuguseid matemaatilisi oskusi ja väärtusi kujundab õpetaja matemaatikatundi läbiviies.

//... Matemaatikas on meil praegu kõige tähtsam keel, kuna lapsed seda ei oska. Mõistetest arusaamine on keeruline. Ning kindlasti liitmine ja lahutamine ...// (Õ2)

//... Matemaatikatunni jooksul tuleb kujundada esiteks üksteisega arvestamist, sest kui keegi rikub tunnis korda, siis ei saa teine selgitusest aru. See klass on põhiliselt küll selline, kellel piisab ühest või kahest väiksest tähelepanu juhtimisest, millele nad reageerivad kohe. Sõbralikkus, kohusetunne ja iseseisvus on minu arvates need väärtused, mida saab ja peab matemaatikatunnis kujundama. Väärtusi on päris palju kuna matemaatika sisaldab kõike. Tundi planeerides ma eriti ei mõtle

väärtuskasvatusest, see tuleneb iseenesest tunni jooksul dpontaanselt.. Mina keskendun väärtuskasvatusele. Võib öelda, et igas tunnis üksteise mõistmist ja sõbralikkust siiski koguaeg kogetakse.. Üksteisega arvestamine on see, mis ikkagi toimib koguaeg. Kindlasti on oluline tolerantsus uute õpilaste vastu. Õpilased peavad olema abivalmid, see on lausa iseenesest mõistetav ...// (Õ2)

Vastustest on näha, et matemaatilised oskused jäävad tahaplaanile ning esiplaanil on väärtuskasvatus ja eesti keele omandamine. Eesti keele omandamise vajadus on arvatavasti seotud sellega, et vaatamata sellele, et kool on eestikeelne ei õpi seal hetkel ühtegi puhtast eesti perest last. Samuti peab õpetaja tähtsaks väärtusi, mida kujundab õpilastes matemaatikatundides. Arendatavateks väärtusteks on sõbralikkus, kohusetunne, iseseisvus ja üksteisega arvestamine. Õpetaja arvates on need kõige olulisemad, sest need abistavad omandada matemaatika teadmisi ja -oskusi. Õpetaja märgib, et abivalmidus kui väärtus toimib igas matemaatikatunnis. Arvatavasti on see seotud sellega, et keeleraskused tekitavad ainealaste teadmiste omandamisel probleeme ning oskus tulla teisele appi on õpilastele toeks.

Selleks et teada saada, kuidas toimub väärtusalane tegevus tunni jooksul, küsiti õpetajalt, missuguseid meetodeid ta rakendab matemaatikatunni jooksul.

//... Esiteks enda eeskuju. Teiseks vahel kasutan mängu. Seda teen tunni jooksul siis, kui me ei õpi uut osa. Põhilisteks meetoditeks nimetaksin just neid - mängud ja isiklik eeskuju. Harva kasutan ka rühmatööd. Rühmatöö kasutamise meetod sõltub teemast. Näiteks kui tegemist oli statistika osaga, ja seal, kus rühmatöö on vajalik. Koostööoskus ja teistega arvestamist arendan tunni jooksul ...// (Õ2)

Õpetaja vastuses kõlasid järgmised meetodid: mängud, isiklik eeskuju ja rühmatöö. Õpetaja kujundab õpilastes väärtusi kasutades oma eeskuju. Schihalajev (2011) on samuti väitnud, et väärtushoiakuid omandatakse esialgu eeskujusid matkides. Need põhinevad arusaamadel, kuidas maailmas asjad toimivad. Arvatavasti on siin seos sellega, et sellele ei pea pöörama palju tähelepanu ja kasutama tunni aega. Sellise väärtuskasvatusliku meetodi eelduseks on aja kokkuhoidmine. Hoides aega kokku suudab õpetaja pöörata rohkem tähelepanu ainealastele teadmistele. Meetodivalik on seotud ka asjaoluga, et matemaatikateadmiste omandamisse muudab raskeks nõrk eesti keele oskus.. Mängu kui meetodi kasutamine haarab endasse üheaegselt erinevaid

aspekte, nii keelt, matemaatikat kui ka väärtuskasvatust. Õpetaja valib sellise meetodi, sest väikses klassis tagab see õpilaste mitmekülgse arengu.

Intervjuu raames õpetaja vastas küsimusele, missuguseid väärtusi on võimalik tema arvates edastada õpetajana koolis.

//... Eelkõige tolerantsust. Kindlasti tuleb suhtuda korrektselt nende õpilaste suhtes, kes ei saa aru ja vajavad lisaselgitamist. Poisid lasevad klassi tulles alati alguses tüdrukud sisse. Alguses olin mina ka seal ees, aga ma panen ise ukse kinni ja leppisime õpilastega kokku, et see viisakus nõue ei käi praegu minu kohta. Viisakuseeskuju näitan asjade võtmisel või asjade andmisel. Nad kasutavad väga palju minu vahendeid. Enda eeskujul õpetan õpilasi alati tänama. Väärtuseid on nii palju, et neid on küllaltki raske eraldi välja tuua. Kui oled noor inimene, siis võib-olla on vaja rohkem mõelda selle peale ...// (Õ2)

Koolis õpetaja edastab oma eeskujul selliseid väärtusi nagu tolerantsus ja viisakus. Õpetaja peab neid kõige olulisemaks. Tema arvates ei ole võimalik arendada selliseid väärtusi, kui enda eeskujuga õpilastele mitteette näidata, kuidas tuleb õigesti käituda. Pedagoogil oli raske nimetada kõiki väärtusi, sest tema arvates on neid nii palju ja puudutavad nad kõike. Õpetaja märkis, et noorena tuleb väärtuskasvatusele rohkem mõelda, kuid tulevikus kerkivad need iseenesest töökeskkonnas esile. Koos tööstaažiga tuleb ka kogemus.

Intervjuu raames esitati õpetajale küsimus, mille raames ta sai mõelda, milline on tema roll koolikeskkonna kui väärtuskasvatust arendava keskkonna kujundamisel. Positiivse vastuse korral pidi ta põhjendada, milles see väljendub.

//... Koolis olen ma kõik need väärtuskasvatuse punktid ja väärtuskoolitused läbi käinud ja õppekava loomisel saadud teadmistest lähtunud. Samas ka kolleegidega, teiste klassiõpilastega suheldes tuleb seda ikkagi arvestada. Mina olen suhteliselt kurja mainega õpetaja, aga siiski õpilased tulevad ja teevad. Vahel on rangus lastele arusaamatu, aga reeglitest kinni pidamist väärtustan väga. Kui on olemas reeglid, siis peab oskama neist kinni pidada ja neid jälgida ...// (Õ2)

Õpetaja roll väärtuskasvatuse kujundamisel ilmneb õppekavade koostamisel. Õpetaja loob vastava väärtuskasvatuse keskkonna teiste pedagoogidega ja kooli personaliga suheldes. Põhjendada on seda võimalik tuletades meelde, et õpetaja põhiliseks

väärtuskasvatuseks meetodiks on eeskujuga. Oma eeskujuga näitab ta, kuidas tuleb suhelda teiste inimestega, luues õpilastele vastava keskkonna jälgendamiseks. Õpetaja ütles, et ise väärtustab reeglite kinnipidamist ning seda soovib näha ka oma õpilaste juures. Nii loob õpetaja vastava õhkkonna väärtuste omandamiseks.

Intervjuu lõppes küsimusega, kas õpetaja on endaga kui väärtuskasvatajana rahul.

//... Ma ei näe siin probleemi. Saan hakkama küll selle rolliga. Kahjuks ei ole ma nende õpilaste klassijuhataja, sest see on II kooliaste ning väärtusalast arengut kui terviklikku protsessi ei ole reaalne läbi viia. Kuid siin mind abistab see, et meie kooli on päri üsna väike ...// (Õ2)

Õpetaja väitis, et on selle rolliga rahul. Ta näeb vastavaid tulemusi ning saab väärtuskasvataja rolliga hakkama. Vaatamata sellele, et pedagoog ei ole vaadeldava klassi klassijuhataja, tunneb ta ennast mugavalt ja suudab õpilastes arendada väärtusi, sest kool on väike ja õpilaste arv ei ole suur. Kindlasti on väiksemas koolis teostada väärtusalast tegevust palju kergem, sest näed ja tead igast õpilasest kõike.

3.3 Kooli nr III analüüs

Uurimuse käigus analüüsiti vene õppekeele kooli. Koolis on nii põhikool kui ka gümnaasium.

3.3.1 Koolikeskkonna analüüs

Üheks vaadeldavaks kooliks osutus vene õppekeele kool. Selleks et teada saada, kuidas toimub koolis väärtuskasvatus tervikuna, analüüsiti kooli dokumentatsiooni kolmest aspektist - märgilist tasandit, mitmesuguseid rituaale ja kombeid ning käitumise- ja suhtluskultuuri. Analüüsi raames toimus ühe matemaatikatunni vaatluse ja matemaatikaõpetaja intervjuu.

Uurimise käigus tutvuti koolis oleva dokumentatsiooniga. Vaadeldi järgmisi dokumente: kooli arengukava 2015-2019, hindamisjuhend, kodukord, õppekava, tagasisidearuanne ja üldtööplaan 2017/2018.

Uuringu läbiviimise ajal tegeleti kooli uue arengukava koostamisega. Vaatamata sellele, et toimivat arengukava kasutatakse ka järgmisel õppeaastal, hakati juba planeerima ja mõtlema, mida peaks uus arengukava sisaldama. Saab väita, et väärtuskasvatuse valdkonnad arengukavas on esile tõstetud ning neile pööratakse palju tähelepanu.

Kooli missioon koosneb kolmest punktist ning iga kooliliikme kohustuseks on sellest lähtuda. Missioon on suunatud õpilaste arengule ja tema arengute kaasaaitamisele. Kaasaaitamine peab toimuma järgmistes valdkondades: tervis, kodumaa ja traditsioonid ja kohusetunne. Kui vaadata kooli missiooni, on see lühike ja küllaltki killustatud. Kuid puutudes kokku koolikultuuriga on näha, et kõik missioonipunktid realiseeruvad erinevates tegevustes. Näitena võiks tuua selliseid üritusi nagu tervisenädal, luuleõhtu ja kodumaa nädala.

Hindamisjuhendis ja tagasisidearuandes on kirjas, kuidas teostatakse hindamist ja antakse tagasisidet koolis ja milliste eesmärkide nimel see toimub. Kuid seal ei ole informatsiooni, mis puudutaks väärtusalast arengut. Väärtused ei ole sõnastatud ning nendeni jõudmine ja nende arendamine puudub. Hindamisjuhendis on kirjas, mitu protsenti tehtud tööst millise hinde annab. Tagasisidearuandes on kirjas konkreetset laused ja väited, mida saab õpetaja kasutada. See ei toeta väärtusarengut, sest ühelauseline tagasiside ei anna terviklikku arusaama sellest, mis tasandil on õpilane ja mida peaks tegema selleks, et jõuda eesmärkide saavutamiseni.

Kooli üheks oluliseks dokumendiks on kodukord. Seal on väga konkreetset kirjas õpilaste, õpetajate ja administratsiooni kohustused ja õigused. Sõnastus on selline, et on näha, mida tahetakse õpilastes arendada. Näiteks seal on rõhutatud, et õpilaste põhikohustuseks on õppimine ja õpiprotsessiks ettevalmistamine ning õpetaja ja klassikaaslaste abistamine. Lisaks pööratakse seal tähelepanu koolikeskkonna korrashoiule. Kodukord kui dokument, millest lähtutakse käitumisel, kujundab õpilastes eetilisi, esteetilisi ja teadmishinnatuse. Lisaks sellele arendab see õpilastes hoolivust, abivalmidust, iseseisvust, kohusetunnet ja lugupidavust.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kõikides kooli dokumentides ei ole pööratud tähelepanu väärtuste kujundamisele. Väärtuskasvatus peegeldub kooli missioonis, kodukorras, üldtööplaanis, õppekavades, kuid puudub hindamisjuhendis ja tagasisidearuandes.

3.3.2 Väärtuste ilmnemine märgilisel tasandil

Kooli vaatluse raames analüüsiti väärtuste peegeldumist märgilisel tasandil. Vaatluse alla võeti kooli interjööri, veebileht, kooli logo, teadetetahvlid ja kooliruumid.

Koolil on olemas oma logo. Logo kirjeldamisel vaadeldakse ainult ühte elementi, kuna antud informatsiooni põhjalikum edastamine tekitaks olukorra, kus rikutaks kooli

konfidentsiaalsusnõuet. Kooli logo sisaldab viieharulisi tähti, mis tähistavad indiviidi kui tervikut, vaimset pürgimust ja haridust. Õpilastes arendatakse arusaama, et kool ei anna ainult teadmisi, vaid arendab neid terviklikult haarates nii oskust suhelda teistega, olla viisakad, korrektsed, hoolivad ja iseseisvad.

Koolil on oma hümn, mida teavad kõik õpilased ja õpetajad. Hümn sisaldab väga ilusaid mõtteid, mis panevad arutlema ja analüüsima oma käitumise ja suhtumise üle ümbritsevasse. Hümn koosneb kolmest salmist, mis kannavad endas armastust lähedaste vastu ning kohusetunnet, ja refräänist, kus lauldakse koolist kui teisest kodust, mida tuleb hoida ja austada. Hümn olemasolu, selle tundmine ja laulmine kujundab õpilastes inimlikke väärtusi (sõprus, armastus ja truudus) ning ühiskondlikke väärtusi, milleks on austus emakeele ja kultuuri vastu, ning sallivust.

Kooli kõige suuremas koridoris, kus on sissepääs aulasse, muusikaklassi ja spordisaali, seisavad teadetahvlid. Selline koht oli valitud seoses sellega, et seal tavaliselt on kõige rohkem õpilasi ja igaüks kas või ühekorra päevas käib sealt mööda. Teadetetahvleid on kaks. Ühel on kooli reeglid, õpilaste kohustused ja õigused ning kooli sümbolika. See tahvel kujundab õpilastes vastutustundlikkust, kohusetunnet ja patriotismi. Teisel teadetetahvil on eelmise poolaasta parimad õpilased, kellel on kas head õppetulemused või mingid saavutused kas spordis või ainealastel olümpiaadidel. Teine teadetetahvel kujundab õpilastel õiguspõhisust, õiglust ja lugupidamist enda ja teiste vastu.

Kooli veebileht on kujundatud loogiliselt. Ülemises nurgas on pikk riba, kust saab leida rohkem informatsiooni uudistest, koolis töötavatest isikute, õppekorralduse ja ürituste kohta. Sealsamas asub link piltidele ja kooli töötajate kontaktidele. Kasutades veebilehte kujundatakse õpilastes iseseisvust. Paremal pool on koht, kuhu saab sisselogida ainult selle kooli õpilane. Sisselogides näevad õpilased oma klassi pilte ja informatsiooni, mida jagab nendega nende klassiõpetaja. Teiste sõnadega kooli kodulehekülg annab võimaluse luua igal klassil oma blogi, kus iga osaleja saab kirjutada ja teha märkmeid. Selline süsteem kujundab õpilastes hedonistlikke väärtusi, oskust olla õnnelik teise saavutuste üle, inimlikke ja eetilisi väärtusi.

Vaadates kooli ja kooliruumi tahaks märkida, et kool on heas korras. Kool ei ole eriti uus, kuid 12 aastat tagasi on tehtud remont. Kool soovib hoida sellist keskkonda, mis suudaks õpilastes kujundada esteetilisi väärtusi.

//... Mida korralikum on kool, seda rohkem soovivad õpilased hoida teda puhtana ...//
(K3)

Koolis on ühendatud põhikool gümnaasiumiga. Põhikool asub eraldi esimesel korrusel. Koolihoones on kolm treppi, mis viivad igale korrusele erinevasse kohta. Kooli konstruktsioon on küllaltki raske ning sinna esimest korda saabudes oli väga raske leida vajalikku ruumi ning hiljem ka väljapääsu sealt. Kõik see tekitab väiksemates õpilastes segadust esimestel kooliaastatel, kuid nendega käib alati kaasas õpetaja. Koolis ei olnud ühtegi klassi, mis oleks halvas seisukorras. Igas klassiruumis olid uued pingid, korralikult värvitud seinad, hea ja mugav mööbel. Tahaks märkida ka IT valdkonda. Igas klassis oli projektor. Mõnes klassis oli smart-tahvel.

//... IT tehnoloogia loob uusi võimalusi õpilaste teadmiste ja väärtuste kujundamisel ...//
(K3)

Lisaks klassiruumidele on koolis spordisaal, aula, muusikasaal ja õpetajate tuba. Aula ja spordisaal olid väga avarad, kuid neis puudus vajalik varustus, mis muudab õppe- ja kasvatusprotsessi realiseerimisekeerulisemaks. Aulas olid ainult seinad, toolid ja lava, muusikakeskust seal ei olnud. See võetakse vajadusel muusikaklassist. Samal ajal selline keskkond õpetab õpilasi ära kasutama neid vahendeid, mis on olemas. Tuues muusikaklassist muusikakeskuse kujuneb õpilastel abivalmidus ja oskus leida lahendusi erinevates olukordades. Spordisaalis samuti oli vähe varustust, kuid õpetaja koos õpilastega mõtlevad välja tegevusi, mida on võimalik teha varustusega. Õpilastele antakse ülesandeid otsida internetist erinevaid harjutusi või mängu. Selline lähenemine muudab õppe- ja kasvatusprotsessi huvitavamaks ning arendab õpilastes vastutustundlikkust, kohusetunnet, viisakust ja vabadust. Õpetajate tuba oli väike, kuid seal oli olemas kõik vajalik, -arvutid tööks ja väike kööginurk puhkuseks. Õpetajatetoas toimub kolleegide vahel koostöö, mis loob soodsa keskkonna selleks, et õpetajad saaksid planeerida väärtusalast tegevust.

3.3.3 Väärtuste ilmnemine erinevates rituaalides ja kommetes

Vaadeldes erinevaid kooli rituaale ja kombeid oli võimalik näha, kuidas toimub läbi nende väärtusalane tegevus. Vaadeldi õpilaste kooli saabumist ja lahkumist, kombeid sööklas, üritustel, kuidas toimub tunni alustamine ja lõpetamine ning millisel viisil tunnustatakse õpilasi ja õpetajaid.

Kooli saabudes õpilased näevad kaugel istuvat valvurit, kellega teretamine ei ole võimalik, sest valvuri laud paikneb väga kaugel ja õpilased peaksid päris valjult tervitussõnu ütleva. Saabudes kooli õpilased liiguvad trepist alla riidehoidu, kus saavad kokku koristajaga, kellele nad ütlevad tervitussõnu. Vahe tundides on igal korrusel korrapidaja ja koristaja, kes jälgivad toimuvat ning vajadusel suhtlevad õpilastega kas individuaalselt või grupiviisiliselt ebakorrekse käitumise korral. Näiteks kui õpilased hakkasid omavahel riidlema ja häält üksteise peale tõstma, peatas olukorra õpetaja ning palus rahulikult lahti seletada, mis juhtus. Õpetaja pööras tähelepanu sellele, et igaühel on õigus oma arvamust avaldada ning teised peavad inimest tähelepanelikult kuulama isegi siis, kui nad ei ole temaga nõus. Selline arutelu kahe või rohkema õpilase vahel toob tulemusi, sest konflikti analüüsitakse ja arutletakse õpetaja või koristaja abiga, kes toetavad ja suunavad seda protsessi. Sellise lähenemise korral õpilastel kujunevad inimlikud väärtused, milleks on vabadus ja altruism.

Söögivahe tund toimub teisel, kolmandal ja neljandal vahe tunnil. Teisel vahe tunnil söövad algkassid koos oma klassijuhatajatega, kolmandal viiendast üheksanda klassini ja neljandal gümnaasiumiõpilased. Aineõpetajad söövad kolmandal ja neljandal vahe tunnil, sõltuvalt sellest, kuidas nad otsustavad õppeaasta alguses. Selline lähenemine kujundab õpilastes korrektsust, punktuaalsust ja iseseisvust.

Dokumentatsiooni analüüs näitas, et koolis toimuvad traditsioonilised üritused, mida on korraldatud üle kümme aasta. Sügiselõppeaasta alguses toimub ülekoolliline tervisepäev, mille raames toimuvad õppetegevused vabas õhus ja ekskursioonid. Ürituse raames õpilaste kujundatakse vitaalseid väärtusi, sest nad pööravad tähelepanu oma tervisele ja elustiilile. Talvel toimub uisutamise õhtu. Kool rendib kaheks tunniks jäähalli, kus saavad tasuta uisutada kõik õpilased. Tasuta pakutakse ka teed ja küpsiseid. Tasuline on ainult uiskude rent. Uisutamise õhtu kujundab õpilastes ühiskondlikke väärtusi. Lapsed õpivad olema sallivad ja solidaarsed üksteise suhtes. Siin kujuneb abivalmidus ja elu väärtustamine. Kevadel toimub külajooks. See üritus toimub eraldi esimesest neljanda, viiendast üheksanda klasside õpilastel ja gümnaasiumi klassidel eraldi. Õpilaste ühendamine klasside kaupa kujundab neis meeskonna tunnet ning oskust käituda teiste suhtes viisakalt ja hoolivalt.

Tunni alustamisel on samuti olemas traditsioon. Kõik tunnid algavad sellega, et klass seisab püsti ning õpetaja tervitab kõiki soovides head tunni tuju. Positiivse keskkonna loomine kujundab õpilastes hedonistlikke väärtusi. Tunni lõpus õpilased ei tõuse ega

toimu mingit rituaali. Õpetaja annab koduse ülesande, millega näitab, et tund on lõppenud. Selline lähenemine kujundab õpilastes austust ja lugupidavust täiskasvanu vastu.

Koolis toimub kaks korda aastas õpilaste ja õpetajate tunnustamine. Tunnustamise juhis koolis puudub, kuid on olemas pikaajaliselt kujunenud traditsioonid. Õpilasi tunnustatakse hea õppimise, käitumise või saavutuste eest kooli direktori käskkirjaga või tunnistusega. Õpetajaid tunnustatakse direktori käskkirja ja lilledega. Tunnustamine toimub enne jõule ja kooli lõpuaktusel. Koolis on oma raadiosõlm, mille kaudu toimus varem tunnustamine. Kahjuks viimased kaks aastat kooliraadio ei tööta ning selle remontimisele isegi ei mõelda. Tunnustamine kujundab selliseid väärtusi nagu õiglus, võrdsus, õiguspõhisus, vastutustundlikkus ja demokraatia.

3.3.4 Väärtuste ilmnemine käitumises ja suhtluskultuuris

Et näha, kuidas ilmnevad väärtused käitumises ja suhtluskultuuris vaadeldud koolis, vaadeldi järgmisi koolikeskkondi: riidehoid, vahetund ja õpetajatetuba, sest just nendes kohtades veedavad õpilased ja õpetajad kõige sagedamini tunnivälisest vaba aega.

Vahetundides kogunevad õpilased suurde koridori, kus asuvad ka teadetetahvlid. Koridoris vesteldakse, arutatakse oma probleeme, mängitakse jne. Sellises keskkonnas kujunevad õpilastel ühiskondlikud väärtused kuna nende vahel hakkab toimuma koostöö. Õpilastel lubatakse vahetunni ajal ka klassis viibida.. Selline võimalus antakse seepärast, et alati on neid õpilasi, kes soovivad tunniks ette valmistuda, küsida õpetajalt nõu või teha koduseid ülesandeid järgmiseks päevaks. Algklassid asuvad omal korrusel, kuid ka neile kehtivad samad reeglid. Sellised võimalused arendavad lastes kohusetunnet, vabadust, õiglust ja inimväärikust.

Riidehoid on õpilastele alati avatud. Seal asub koristaja, keda abistavad õpilased. Õpilased ei tohi iseseisvalt võtta oma riideid nagist. Jalanõude jaoks on eraldi riiul. Õpilaste kohustuseks on alati panna oma jalanõud kasti sisse, mille koristaja või abiõpilane asetab vastavale kohale. Õpilastel kujundatakse sellise süsteemiga abivalmidust ning koostööoskust ja sellest lähtudes ühiskondlike väärtusi.

Õpetajatetuba on reeglina ainult õpetajate kasutada. Õpilastel on keelatud sinna sisenemine. Õpilastele põhjendatakse seda järgmiselt: õpetajad peavad saama puhata ja seal võivad toimuda arutelud, mida õpilase kõrvad kuulata ei tohiks, sest info võib olla

konfidentsiaalne. Õpilastele niimoodi reeglit lahti seletades, mõistavad nad miks sinna sisse minna ei tohi ja seeläbi kujundatakse neil tolerantsust, lugupidavust ja viisakust.

Vaatluse tulemusena jõuti järelduseni, et koolis pööratakse palju tähelepanu väärtuskasvatusele. Seda planeeritakse ning realiseeritakse erinevates kooli keskkondades. Väärtuskasvatuse keskkonna loomisest võtavad osa kõik osapooled.

3.3.5 Tunnivaatluse analüüs

Koolis vaadeldi II kooliastme tundi. Tunnivaatluse eesmärgiks oli analüüsida matemaatika tundi järgmistest lähtekohtadest tulenevalt:

- väärtuste märkamine, sõnastamine ja selgitamine
- väärtuste üle arutamine
- väärtuste ellurakendamine

Kevadel pööratakse koolis rohkem tähelepanu tervisele. Uuringu läbiviimise ajal toimus koolis tervisliku toitumise nädal. Selle ürituse raames toimusid tervisliku toidu valmistamise meistriklässid. Vaadeldava klassi õpilased käisid päeva alguses sellel üritusel ja õpetaja pööras sellele üritusele tähelepanu matemaatikatunnis, rääkides tervislikest eluviisidest. Õpetaja tõi matemaatikatundi sisse huvitavaid ülesandeid, mis puudutasid sporti ja toitumist ja sidus need järgmiste väärtustega: tervis ja vastutustunne.

Õpetaja alustas ajurünnaku meetodit kasutades tundi järgmiselt:

TV - //... Hommikul enne matemaatikatundi te käisite meistriklässis ning vaatasite, missugune on tervislik toit ja toitumine. Teile räägiti, miks tuleb väärtustada oma tervist ja valida õigeid toiduaineid. Täna tuletame meelde protsente ja murde. Palun alguseks võtke A4 paber ja tehke mõistekaart tervisliku toitumise kohta ...// (K3)

Õpetaja motiveeris õpilasi tunni alguses meelde tuletama neid teadmisi, mida nad olid päeva alguses omandanud. Järgnevalt viidi läbi õpeprotsess, mis sisaldas õpilaste poolt varem omandatud teadmisi. Õpetaja soovis näidata õpilastele, kuidas saab matemaatikateadmisi kasutada elus.

TV - //... Kas keegi mäletab, kui palju peab inimene sööma päeva jooksul valke, mineraalaineid, suhkrut? Joonistage sirkliga üks suur ring ja proovige need protsendid

sinna märkida, et meil tekiks visuaalne ettekujutus, kui suur osa see on päevanormist...// (K3)

Eesmärgiks oli õpilaste teadmiste kontroll tervise väärtustamise ja kasutada edasises analüüsis matemaatikas õpetatavaid teadmisi.

Tunni ajalõpetaja näitas, et väärtusi on võimalik siduda õppeainega erinevalt. Vaatamata sellele, et tunnis oli planeeritud korrata murde ja protsente, sidus õpetaja selle teema tervisliku eluviisi ja toitumisega kujundamaks õpilastel matemaatikatunni jooksul tervisega seotud väärtusi.

Väärtuste üle arutamine toimus vestluse ja rühmatöömeetodi abil.

TV - //.. Palun proovige internetist leida, mitu protsenti ja missuguseid toitained peab inimene päevas sööma ning pange need kirja. Peale seda arutlege rühmas ja koostage rühmaga ühine ring koos jaotustega ...// (K3)

TV - //... Kõik rühmad on valmis saanud. Proovime nüüd arutada. Iga rühm näitab oma toitainete ringi, nimetab ühe toitaine ning põhjendab, miks just seda tuleb nii palju süüa, tooge näiteid ...// (K3)

TV - //... Kuivõrd teie tähtsustate oma tervist? ...// (K3)

Vaadeldud matemaatikatunnis oli näha, kuidas toimub väärtuste ellurakendamine. Esiolgu on tähtis seada siht, missuguseid väärtusi soovib õpetaja õpilastes arendada. Peale seda tuleb metoodiliselt läbi mõelda, kuidas protsess hakkab toimuma ning kas see toob endaga kaasa häid tulemusi või mitte. Päeva alguses toimunud meistriklasse tekitas õpilastes suurt uudishimu ja positiivseid emotsioone, mida õpetaja kasutas ära ja kujundas lastes väärtushoiakuid, kinnistas väärtusalaseid teadmisi ning paralleelselt sellele arendas neis matemaatikaoskusi.

Cooper (2009) väidab, et õpetajapoolne väärtuskasvatus peaks motiveerima ja suurendama õpilaste uudishimu ja huvi ning arvestama nende isiklikku kogemust. Õpetaja omab väärtuskasvatases võimupositsiooni, mis on suureks eeliseks. Kuid tingimuseks on õpetaja eetilisus ja oskus mõistlikult ära kasutada oma privileegi. (Jakobson 2009)

3.3.6 Intervjuu õpetajaga

Mõismaks, kuidas toimub väärtuskasvatus koolis ja matemaatikatunnis, viidi läbi intervjuu matemaatikaõpetajaga. Intervjuu küsimused puudutasid nii matemaatikat kui ka tundi, mille raames võib toimuda väärtuskasvatus, kuid ka seda, kuidas õpetaja on haaratud kooli kui haridusasutuse väärtuskasvatuslikku tegevusse.

Esialgu küsiti õpetajalt, milliseid matemaatika oskusi peab õpetaja tähtsaks matemaatika tunnis. Intervjuu eesmärgiks oli teada saada, missuguseid väärtusi lisaks ainealastele teadmistele õpetaja edastab ja arendab oma õpilastes.

//... Kindlasti peast arvutamine, teksti mõistmine, tekstist arusaamine ja lugemine, küsimuse leidmine. Ja muidugi korrektsust. Näiteks isegi see, et jooni tõmbame ettevaatlikult pliiatsiga, mitte pastakaga. Kindlasti palju oskusi, mis on seotud mõõtmisega ...// (Õ3)

//... Täpsus, korrektsus, punktuaalsus ja kõiksugused õiglust puudutavad asjad. Me väga palju räägime õiglusest, sest see on nende jaoks probleemne. Väga tihti väärtused, mida ma arendan matemaatikatunnis, ei olegi seotud matemaatikaga. Need on seotud omavahel hakkamasaamisega ...// (Õ3)

Õpetaja arvates on väga oluline matemaatika tunni raame õpilastes kujundada peast arvutamise ja teksti mõistmise oskust ning korrektsust. Paralleelselt ainealaste teadmistega tähtsustab õpetaja ka väärtusi, mis on tihedalt nendega seotud. Korrektsust ja punktuaalsust. Õpetaja arendab õpilastes neid väärtusi, sest need on otseselt seotud ainealaste oskustega. Lisaks sellele märkis õpetaja õigluse väärtustamist. Seda toob ta esile matemaatikatunnis, sest tunnetab õpilastel olevat antud valdkonnas puudusi ja soovib nende väärtusalaseid teadmisi täiendada vaatamata sellele, et need ei ole otseselt matemaatikaga seotud.

Intervjuu raames selgus ka, missuguseid meetodeid kasutab pedagoog väärtuste kujundamisel.

//... Kasutatavateks meetoditeks on vestlus, rühmatöö ja paaritöö, aga ka igasugused muud meetodeid, mis töökäigus ette tulevad. Ei oska midagi erilist välja tuua ...// (Õ3)

Õpetaja suutis nimetada ainult vestlust, rühmatööd ja paaritööd, kuid see ei tähenda, et ta kasutab ainult neid, sest küsimustele vastates pööras ta tähelepanu sellele, et mitmesugused meetodid tulevad iseenesest töökäigus välja ilma planeerimata. See, et

õpetaja ei suutnud midagi erilist välja tuua, tõestab, et kõik kasutatavad meetodid on tavapärased.

Intervjuu andis võimaluse tutvuda ka väärtustega, mida edastab õpetaja õpilastele mitte ainult tunnis, vaid ka üldiselt koolis.

//... Kindlasti sõprust. Kindlasti ka seda, et meie kõik oleme üks kollektiiv. Oma eeskujuga näitan, et me räägime sõnadega, mitte kätega. Väga tähtsustan ausust. Isegi meie klassis on üks poiss, keda me enam ei saa usaldada, sest ta ei pea oma sõna. Lapsed on ise juba talle öelnud, et õpetaja ei saa enam sind usaldada. Mis puudutab ausust, siis on oluline, et, kui sa teed mingi pahateo, julge sellest ausalt rääkida. Näiteks kui õpilane ütleb ausalt, et ta ei teinud kodust tööd, siis ma isegi kiidan. Küll selgitan, miks kodused tööd on tähtsad, kuid ausust, tähtsustan ja kiidan. Klassis on olnud erinevaid olukordi, kui kogu klass ütleb, et õpilane on süüdi, tema aga ise ütleb, et ei teinud midagi. Siis on teda raske edaspidi usaldada. Väga tihti õpilased valetavad ka vanematele rääkides seda, mida pole koolis olnud. See omakorda tekitab mõnikord probleeme. Neid olukordi on olnud palju ning raske on esile tuua konkreetset juhtumit...// (Õ3)

Intervjuu raames esitatud küsimus näitas, et õpetaja edastab õpilastele kõikvõimalikke väärtusi, mida ise peab vajalikuks neile tänapäeval edasi anda. Need väärtused on seotud sõprusega, oskusega suhelda, mitte kakelda, ja aususega. Õpetaja märkis, et väga tähtsustab ausust, sest lapsed on need, kes kipuvad tavaliselt valetama. Õpetades õpilasi olema aus, õpetaja seletab neile lahti, miks valetada ei tohi ja mida valetamine endaga kaasa toob.

Eelviimane küsimus puudutas õpetaja osalust koolikeskkonna kui väärtusi kujundava keskkonna kujundamises.

//... Iga õpetaja võtab osa koolielust. Meie kõik planeerime üritusi, mõtleme kuidas see kõik, mis meid ümbritseb siin hoones, kasvataks maksimaalselt õpilasi. Meil on traditsiooniks, et kui toimub mingi üritus, siis iga klass peab võtma kindlasti osa. See kasvatab igaiühes kohusetunnet ja kollektiivsust. Väga tähtis on koostöö. Väga vähe teeme midagi üksi, tavaliselt tegutseme kõik koos. Kollektiivis peitub jõud ...// (Õ3)

Intervjuu küsimusele vastates pööras õpetaja tähelepanu sellele, et tema üksi ei ole võimeline kooli keskkonda kujundama. Ta saab küll tegevustest võtta osa, kuid mitte

kujundada. Põhjendab ta seda kollektiivi võimsuse ja tugevusega. Tema arvates saab toimuda kooli väärtuskasvatus ainult terve kollektiivi panustamisel. Ta märkis ka seda, et keskkonna kujundamises, mis kujundaks õpilastes väärtusi, teevad tema ja teised üksi väga vähe, kõigega saab hakkama tehes koostööd. Lisaks sellele on näha, et keskkonna kujundamisel lähtutakse arusaamast, et on vaja kujundada seda, mis maksimaalselt efektiivselt mõjutaks õpilasi, siis toob see endaga kaasa ka häid tulemusi.

Viimase intervjuu küsimusena küsiti, kas õpetaja on rahul väärtuskasvataja rolliga. Vastus kõlas järgmiselt:

//... Ma olen väga rahul. Ma näen, et lastel silmad säravad ...// (Õ3)

Antud vastus oli lühike, kuid väga ammendav. Laste silmade säras näeb õpetaja tulemusi. Kui õpilane tunneb ennast nii vaimselt kui ka füüsiliselt hästi, siis on seda näha tema näost ja silmist.

Oluline on see, et õpetaja teaks ja tajuks missuguste väärtuste edastaja ta on. (Valk & Lilles, 2008)

4. UURIMUSTULEMUSTE ARUTELU

Magistritöö eesmärgiks oli anda ülevaade väärtuskasvatusest kolme kooli näitel ja selgitada välja ainetunni võimalused väärtuskasvatuse toetamisel matemaatika tundide näitel I ja II kooliastmes.

Koolikeskkonna vaatluse raames oli näha, et koolikeskkond omab suurt mõju väärtuskasvatustlikus protsessis. Eelkõige kujundab õpilasi see, mis neid ümbritseb. Kui kooli füüsiline keskkond on puhas ja korras, kujundab see õpilastes hoolivust, sallivust ja korraarmastust. Nimetatud väärtusaspektidest lähtusid ka uuritavad koolid. Erinevmateriaalne baas loob suuremaid võimalusi väärtuskasvatuse arendamiseks. Näiteks projektorite ja hea arvutiklassi olemasolu annab võimalust kujundada väärtusi interaktiivseid meetodeid kasutades. Kuigi ühes koolis oli vähe võimalusi, leidis kool sellele lahenduse, haarates õpilasi kaasa väärtuskeskkonna kujundamisesse.

Keskkond, kus väärtustatakse erinevaid rituaale ja kombeid, näiteks tervitamine ja lugupidamine, kujundavad õpilastes viisakust, hoolivust ja üksteisega arvestamist. Igas vaadeldud koolis pööratakse sellise keskkonna loomisele palju tähelepanu. Igal koolil on olemas omad reeglid ja õpilaskohustused, mis kujundavad õpilastes selliseid väärtusi nagu kohusetunne, vastutustunne, esteetilisus ja ka vitaalseid väärtusi.

Kooli dokumentatsiooni olemasolu ja koostamine on põhiliseks väärtuskeskkonna kujundaja. Lähimõeldud töökava, arengukava, kodukord, hindamis- ja tagasisidejuhend on dokumendid, mis suunavad nii õpilasi kui ka õpetajaid kujundama väärtusi ja väärtushoiakuid.

Esimese uurimisküsimuse „*milliseid väärtusi ja kuidas edastab kool tervikuna?*“ raames kujunesid uuringu käigus järgmised vastused.

Kirjanduses defineeritakse koolis toimuvat väärtuskasvatust erinevalt. Sutrop (2013) nimetab väärtusi hariduse aluseks, mille eelduseks on usaldus ja kogu koolipere vaheline koostöö. Vasamaa (2008) defineerib kooli kui väärtuskooslust, kus kogu tegutsemine toimub väärtuste alusel ja nende vahendamisel.

Schihalajevi (2011) arvates on võimalik edastada väärtuskasvatust koolis kitsas ja laias tähenduses. Esimese puhul puudutab see igasugust tegevust, mis on isiksuse arengule toeks. Kitsam peegeldab aga planeeritud tegevust.

Pedagoogide intervjuu tulemustest on võimalik nimetada põhilisi väärtusi, mida koolis kujundatakse, nendeks on: tolerantsus, viisakus, ausus ja üldinimlikud ja ühiskondlikud väärtused. Siia alla kuuluvad ka kõikvõimalikud väärtused, mis on seotud kodumaa, pere ja traditsioonide väärtustamisega. Neid väärtusi on võimalik jaotada kahte rühma, mis ühenduvad Sutropi (2009) rühmadega. Need väärtused kattuvad moraalse ja sotsiaalpoliitilistega.

Pedagoogid on veendunud, et väärtuskasvatust on vaja teostada kahel tasandil. Nagu ka Harro-Loit (2011) jaotavad nad koolikeskkonna väärtuskasvatuse kaheks. Üheks on tähelepanu pööramine tervele koolikeskkonnale, mille alla kuulub vahetund, kombed, üritused jne. Teiseks keskkonnaks on see, mida õpilased tajuvad, näiteks omavahelised suhted ja hoiakud.

Vastustest teisele uurimusküsimusele „*Milliseid võimalusi pakub matemaatikatund õpilaste väärtushoiakute märkamise arendamiseks?*“ kujunesid magistritöö uuringu raames järgmised arusaamad.

Õpetajad pööravad tunni sissejuhatavas osas väärtustele tähelepanu. Tunnivaatlused näitasid, et kõige sagedamini seostatakse matemaatikatundi nende väärtustega, milles on kooli tegevustes hetkel aktuaalsed. Kui see on Eesti Vabariigi aastapäev, siis tunni sissejuhatus pakub võimalust arutleda ning vestelda kodanikuväärtustest. Kui koolis toimub tervisenädal, siis räägitakse toitumisest ja tervise väärtustamisest. Sellisel viisil kujunevad õpilastel bioloogilis-füüsilised väärtused. (Sutrop 2009)

Uuringu tulemustest lähtuvalt on võimalik jaotada õpetajaid kahte rühma. Ühed on need, kes ütlevad õpilastele otse välja, missuguseid väärtusi hakatakse tunnis kujundama, teised õpetajad aga korraldavad sellise ainealaseõppetegevuse, mis kaudselt paneks õpilasi mõtlema väärtustest üle nendele otseselt tähelepanu pööramata. Tartu ülikooli eetikakeskuse uuringud on samuti näidanud, et väärtuskasvatust on võimalik teostada nähtavas, teadvustatud ja teadvustamata väärtusalases tegevuses. (Väärtuskasvatuse meetodikate ..., 2009)

Pedagoogide oskusest tuua matemaatikatundi väärtuskasvatust, sõltub õpilaste väärtuste omaks võtmine. Õpetajad, kes oskasid lõimida väärtuskasvatust matemaatikaülesannetesse, nägid suuremat õpilaste motivatsiooni väärtuste omandamiseks. See väljendus õpilaste tunni kaasatuses ja valmisolekus erinevate ülesannete tegemisel.

Teadlased väidavad, et tänapäeva koolides on aina rohkem aineid, mis on seotud väärtuskasvatusega. Lähtudes programmist, liigutakse püstitatud eesmärkideni ning nende saavutamine toob endaga kaasa aina rohkem teadmisi. (Schihalajev 2012) Seda näitas ka matemaatikatunni raames toimunud koolikeskkonna vaatlus, mis näitas, kui osavalt on õpetajad võimelised arendama õpilastes väärtusi ka matemaatikatunni raames. Uuringust saadud vastused näitavad, et õpetajad soovivad ja on võimelised loimima õpeprotsessi väärtuskasvatust.

Kolmandale uurimusküsimusele „*Milline on õpetaja roll, kooli väärtuskasvatuse töös matemaatikatunni näitel?*“ leiti magistritöö uurimuse raames vastus.

Uuritavad õpetajad väitsid, et õpetaja omab tähtsat rolli väärtuskasvatuse protsessis. Ka väljaspool matemaatikatundi kujundatakse õpilastes väärtusi ja väärtushoiakuid. Ühe kooli õpetaja peab väärtuskasvatust paralleelseks protsessiks ning ei tähtsusta väärtuskasvatust rohkem kui ainealaste teadmiste omandamist.

Tänapäeva õpetajaid on hakatud pidama võtmeisikuks, kelle ülesanne on viia ellu õppekava ja kellest otseselt sõltub õpilaste teadmiste tase ning väärtushinnangute suund. (Lukas 2009: 21) Seoses sellega võib põhjendada viimase õpetaja seisukohta, miks ta ei tähtsusta väärtuskasvatust.

Kuurme (2011) on püstitanud palju väärtuskasvatust puudutavaid küsimusi. Üheks neist on küsimus: Millised väärtused on väärt, et neid edasi anda? Õpetajate ees seisab valik, kas kasutada matemaatika tunnis väärtuskasvatuse elemente või mitte kui kasutavad, siis milliseid väärtusi nad hakkavad õpilastes kujundama ja millised on kõige sobilikumad väärtused.

Pedagoogide arvates on õpilastepoolne väärtuste vastuvõtmine nooremas kooliastmes võimalik ainult siis, kui õpetaja on õpilasele toeks ja abiks ning iga tegevus on läbimõeldud. Sellist arvamust on omal ajal esitanud ka Talts (1998).

Sutrop (2013) on jaotanud õpetajaid kahte rühma. Ühed on need, kellele väärtuskasvatuse mõiste iseenesest tekitab ebameeldivust. Teised aga tähtsustavad väärtuskasvatust ning neil on suur soov anda igapäevases töös oma väärtushinnanguid üle õpilastele. Magistritöö uurimuse tulemused näitasid, et uuritavates koolides puudusid õpetajad, kellele väärtuskasvatus tekitab ebameeldivust. Kuid samal ajal märkis II kooliastme õpetaja oma väheseid võimalusi panustada väärtuskasvatusse. Sellele on leidnud vastuse Talts (1998), kes väidab, et klassiõpetaja roll

väärtuskasvatases on suurem kui aineõpetajal. Põhjenduseks nimetab ta seda, et klassiõpetajal on rohkem võimalusi arendada moraalseid väärtusi läbi õppekava.

Neljandale uurimusküsimusele „*Milliseid meetodeid kasutavad õpetajad oma matemaatikatundides, õpilastes väärtushoiakuid kujundades?*“ ilmsid matemaatikaõpetajate vastustest järgmised põhilised meetodid: rühmatöö, vestlus, diskussioon, paaritöö, filosoferimine, mänguline ja eeskujujärgimise meetod.

Suheldes õpetajatega jõuti järelduseni, et õpetajatel on kindlad meetodid, mida nad eelistavad väärtuskasvatases matemaatikatunnis, kuid tihti nende valik sõltub tunni teemast ja õpilaste valmisolekust. Teiste sõnadega sõltub meetodite valik erinevates aspektidest. Sutrop (2009) väidab, et väärtuste kujundamisel peab võtma vaatluse alla kohalikke olusid, konkreetset kooli, õpilasi ja õpetajaid.

Pedagoogide vastustest selgus, et peamiseks meetoditeks, mida nad matemaatikatundides kasutavad, on rühmatöö ja vestlus, mille raames lastel tekib võimalus oma oskusi ja teadmisi täiendada.

Schihalajevi (2012) arvates filosoferimise meetod tutvustab lastele väärtushinnanguid ning annab võimaluse neid katsetada. Ta toob välja kaks peamist filosoferimismeetodit, milleks on laste küsimustest kinni haaramine ja vastuküsimuse esitamine.

Salumaa, Talvik ja Saarniit (2006) nimetavad diskussiooni meetodit üheks aktiivõppe meetodi alaliigiks, mis samuti abistab väärtushinnangute kujundamisel. Aktiivõppe on suunatud igapäevaste probleemide ja olukordade lahendamisele ning väitlemis- ja diskussioonioskuse arendamisele. Eesmärgiks on õppida ennast väljendama, teisi kuulama ning teiste arvamusega arvestama. Uuritud koolides oli näha, et õpetajad tunnevad erinevaid väärtuskasvatuse meetodeid ning rakendavad neid oma töös nii tundides kui ka tunnivälises tegevuses.

Viiendale uurimusküsimusele „*Millist rolli täidab õpetaja väärtuskasvatajana matemaatikatunnis?*“ saadi järgmised tulemused.

Õpetajate arvates on neil oluline roll väärtuskasvatajana matemaatikatunnis. Nad väidavad, et nendest sõltub kasutatavate meetodite valik ja nende rakendamise oskus. Eelkõige on väärtuskasvatus seotud meetodite valikuga. Teiseks peavad nad oluliseks õpetada õpilasi kasutama erinevaid meetodeid, et väärtuste omandamine toimuks efektiivsemalt ja kiiremini. Näiteks ei saa õpilased töötada rühmas, kui neil ei ole seda

oskust. Just sellised väärtused nagu sõprus, abivalmidus, kohusetunne, tolerantsus, sallivus ja lugupidavus kujunevad ainult sellise meetodi kasutamisel.

Realiseerides praktilisi strateegiaid peaks õpetaja alati arvestama, et väärtuskasvatus peab olema vastavuses õpilaste kogemuste, arengutaseme, õpistiilide ning kultuuritaustaga. Õpetaja teostatav väärtuskasvatus peaks motiveerima ja suurendama õpilaste uudishimu ja huvi ning arvestama nende isiklikku kogemust. Õpetaja, kes kasutab korrektseid strateegiaid, annab lastele võimaluse võrrelda ja mõtiskleda teiste väärtuste üle. Õpetaja peaks õpilastele andma võimaluse arutleda väärtuste erinevuste üle, analüüsida erinevaid isiklike sotsiaalsete ja moraalidilemmade lahendusi, mõtiskleda õige ja vale valimise keerulisuse üle, väljendada oma väärtusi ja arusaamu, mõelda teguviiside üle ning demonstreerida vastutustunnet ja algatusvõimet. (Cooper jt 2009)

Õpetajad väitsid, et on rahul väärtuskasvataja rolliga, sest näevad laste arengus muudatusi paremas suunas ning õpilaste silmad säravad, mis tõestab seda, et neil on kõik korras nii õpeprotsessis kui ka sotsiaalses ja ühiskondlikus sfääris.

Kuuendaks ja viimaseks uurimisküsimuseks oli „*Kuidas koolikeskkond aitab kaasa väärtuskasvatuse kujundamisele matemaatika tundides?*“

Selle uurimisküsimuse raames oli näha, et koolikeskkonna kujunemise aluseks on koolidokumentatsioon, millest lähtudes toimub koolikeskkonna kui väärtusi kujundava keskkonna loomine, mis omakorda toetab ka matemaatika tundi.

Pedagoogid märkisid, et ka nemad võtavad osa kooli dokumentatsiooni koostamisest ning koolikeskkonna kujundamisest.

Koolikultuuri võiks analüüsida organisatsioonikultuuri aspektist. Shein (2004) on jaotanud selle kolmeks tasandiks:

- esimene tasand haarab sümboleid, käitumistavasid, mida uuritakse vaatluse teel;
- teise tasandi olemasolu on võimalik leida dokumentatsiooni analüüsides ja arvamusküsitluste abil;
- kolmas tasand on baasarusaamad, mis peegeldavad kollektiivi tegelikke veendumusi.

Uuritud koolides oli näha, et väärtuskasvatusse panustatakse igal kolmel tasandil, mis omakorda loob vastava keskkonna ka matemaatikatundides väärtustuste arenguks. Esialgu õpilased harjuvad kindlate väärtustega, väärtushoiakutega, reeglite, kohustuste ja nõuete täitmisega ning toovad selle kaasa ka matemaatikatundi.

Töö autor mõistab, et antud uurimused põhinesid kolme Ida-Virumaa linna kooli näitel ning saadud tulemusi ei tohi üldistada. Tulevikus loob uurimustöö võimaluse viia läbi laiem uurimus suurema valimiga, kaasates rohkem Ida- Virumaa koole.

KOKKUVÕTE

Väärtused kujunevad lapsepõlves ning nende kujunemise protsessis omavad suurt rolli kool ja õpetajad. Põhikool kujundab väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoimimise aluseks.

Väärtusi tähtsustatakse erinevatel tasanditel. Eesti Vabariigi põhiseadus, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, lapse õiguste konventsioon ja Euroopa Liidu alusdokumendid ning riiklik õppekava toetavad väärtuskasvatust eetilistest põhimõtetest lähtudes.

Magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade väärtuskasvatusest kolme kooli näitel ja selgitada välja ainetunni võimalused väärtuskasvatuse toetamisel I ja II kooliastme matemaatikatundide näitel.

Magistritöö koosneb neljast peatükist.

Esimene, teoreetiline osa koosneb kahest peatükist ja alapeatükkidest. Esimeses peatükis vaadeldakse teoreetilist lähenemist väärtustele, kus tuuakse ära väärtuste, väärtushinnangu ja väärtuskasvatuse mõisted, väärtuste liigid ja tüübid ning väärtuskasvatusemeetodid. Teine peatükk räägib väärtuskasvatusest koolis. Seal on kirjeldatud väärtuskasvatust I ja II kooliastmes, vaadeldakse õpetaja rolli väärtuskasvatajana ja koolikultuuri väärtuste kujundamisel. Selle osa tähtsamateks järeldusteks on, et väärtuskasvatusel puudub ühine definitsioon ning kõik teadlased seletavad seda lahti erinevalt. Väärtuskasvatus on terviklik protsess, milles on oluline roll kooli keskkonnal, dokumentatsioonil, õppeprotsessil ning õpetajatel. Laste väärtuste ja väärtushoiakute kujundamise meetodeid on rohkem kui üks.

Teises, empiirilises osas on kirjeldatud uurimistöö kvalitatiivset meetodikat. Uurimuses on kasutatud triangulatsiooni meetodit, mis hõlmab erinevaid uurimuseosi. Nimetatud meetodiga on uuritud kooli kui väärtuskasvatajat tervikuna, haarates nii kooli kui ka tunnivaatlust ja intervjuud õpetajaga. Samuti käsitletakse selles osas intervjuu küsimustikku, tunnivaatluse ja koolikeskkonna vaatluse juhendit (lisa 1, lisa 2, lisa 3).

Uurimuses osales kolm Ida-Virumaa kooli ja kolm matemaatikaõpetajat. Andmeid koguti kvalitatiivse meetodika teel poolstruktureeritud intervjuu abil. Matemaatika õpetajatelt

uuriti, milliseid väärtusi nad kujundavad õpilastel matemaatikatunnis ning missuguste meetodite abil.

Kolmandas ja neljandas osas on analüüsitud uuringu käigus saadud tulemusi. Andmete töötlemisel lähtus autor püstitatud eesmärgist ja enne uurimist püstitatud uurimisküsimustest.

Uurimistöö tulemusena selgus, et väärtuskasvatus ei saa toimida koolis, kui kõik valdkonnad ei kujunda paralleelselt väärtusi. Väärtuskasvatus koolis on seotud dokumentatsiooni, vastava keskkonna loomisega ja õpetajatega oskuste kaudu arendada õpilastes väärtushoiakuid. Töö tulemusena võib väita, et igas kolmes koolis koostatakse ja luuakse dokumentatsioon ja keskkond nii, et toetada õpilasi väärtuste omandamisel.

Erinevaid rituaale ja kombed väärtustav keskkond (tervitamine ja lugupidamine), kujundab õpilastes viisakust, hoolivust ja üksteisega arvestamist. Kooli dokumentatsiooni olemasolu ja koostamine on põhiliseks väärtuskeskkonna kujundajaks. Põhilisteks koolis kujundatavateks väärtusteks on: tolerantsus, viisakus, ausus ja üldinimlikud ja ühiskondlikud väärtused. Siia alla kuuluvad ka kõikvõimalikud väärtused, mis seostuvad kodumaa, pere ja rahvatraditsioonidega.

Nii matemaatikaõpetajad kui ka kõik ülejäänud pedagoogid on väärtuskasvatuse protsessi suunajateks, kes valides sobivaid meetodeid kujundavad õpilastes väärtusi. Väärtuskasvatus matemaatikatundides sõltub õpetaja oskusest siduda väärtusi matemaatikatunni teemaga ning isiklikest väärtushoiakutest. Õpetajad pööravad just tunni sissejuhatavas osas väärtustele tähelepanu. Pedagoogide oskusest keskenduda matemaatikatundides väärtuskasvatusele on suuresti õpilaste väärtuste omaksvõtmine. Tänapäeva õpetajaid on hakatud pidama võtmeisikuteks, kelle ülesanne on viia ellu õppekava ja kellest otseselt sõltuvad õpilaste teadmiste tase ning väärtushinnangute arengusuund. Uurimus näitas, et väärtuskasvatus sõltub sellest, kuidas õpetajad arvestavad õpilaste kogemuste, arengutaseme, õppistiili ja kultuurilist tausta väärtuste kujundamisel.

Uuringu tulemusena leiti, et matemaatikaõpetajad kasutavad II kooliastmes väärtuste kujundamiseks järgmisi meetodeid: rühmatöö, vestlust, diskussiooni, paaristööd, filosoferimist, mängu ja eeskuju järgimist.

Magistritöö on mõeldud põhikooli haridusasutuste pedagoogidele ja juhtkonnale pööramaks nende tähelepanu väärtuskasvatuse kujundamisvajadusele ja tähtsusele.

SUMMARY

Values are formed during childhood and the school and teachers play a significant role in the process of their formation. Basic school shapes values and value judgement which are the basis for personal happiness and successful societal cooperation.

The purpose of the master's thesis is to present an overview of values education on the example of three schools and determine the possibilities in how subject lessons can support values education based on the example of mathematics lessons in the 1st and 2nd school stage. Emanating from the goals of the thesis the following research questions were put forward: work through and analyse relevant scientific literature, explore theoretical approaches towards the question of values, identify which methods are used in values education, explore the formation of values in the 1st and 2nd school stage, define the role of teachers and schools in the development of students' values education, choose research methodology, compile an interview questionnaire, chooses appropriate guideline for analysing the school's environment and lesson observation, conduct the research in Ida-Virumaa schools, analyse the results of the research.

The master's thesis consists of four main chapters. The theoretical part is composed of two chapters and subsequent subchapters. The first chapter focuses on the theoretical approaches on the topic of values. The definitions of values, value judgement and values education are brought forth, as well as the types of values and the methods of values education.

The second chapter focuses on values education in schools. It describes values education in the 1st and 2nd school stages, views the teachers' role in values education and in the formation of the school's own values culture. The principle outcome of the chapter is the realisation that there is a lack of unified definitions for values education. Each scientist has a different explanation. Values education is a wholesome process that includes several elements: the environment of the school, the documentation system, the learning process and the teachers. There are several methods that are appropriate for developing and forming values and value judgement in children.

The empirical part of the thesis describes the methodology of the research, the sample, the research procedure and methods for data processing. The interview questionnaire, as well as the guidelines for analysing the school's environment and lesson observation are also expanded upon. The research focused on three schools and three mathematics teachers. The data was gathered through a qualitative method, a half-structured interview

which enquired the teachers what kind of values they shaped in their students during their mathematics lessons and which methods they used.

The third and fourth part analyse the data gathered during the research. From the results of the research it can be deduced that values education cannot function properly from school if it's a singular process.

The master's thesis is mainly directed at the teachers and management of basic schools and its main task is to draw their attention on the importance of values education and the need for its formation.

KIRJANDUS

Blackburn, S. 2002. Oxfordi filosoofialeksikon. Tallinn Vagabund.

Cooper, M., Burman, E., Lorraine, L., Razdevsek-Pucko, C., Stephenson, J., 2009. Praktilised strateegiad väärtuskasvatases. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus, 146–190.

Eesti keele seletatav raamat, 6. köide 2009. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

„Eesti ühiskonna väärtusarendus 2015-2020”. Riiklik jätkuprogramm. Külastatud aadressil:

https://www.eetika.ee/sites/default/files/eetikakeskus/files/v22rtusprogrammi_j2tkuprogramm_2015-2020.pdf (viimati 29.05.2017)

Flyvbjerg, B. 2006. Five Misunderstandings about Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*,

12, (2), 219-245.

Flyvbjerg, B. 2011. Case Study. N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage Handbook of Qualitative Research*, (4th ed.). (pp. 310-316). CA: Thousand Oaks, Sage.

Garson, D. 2004. Case Studies. Külastatud aadressil <http://www2.chass.ncsu.edu/garson/pa765/cases.htm>. (viimati külastatud 19.10. 2017)

Gau, L. S. 2007. Examining the Values Associated with Spectator Sports and the Relationships Between the Values and Sport Spectator Behavior. *International Journal of Sport Management Recreation & Tourism*, 16, 37–55.

Hamilton, L. 2011. Case studies in educational research. British Educational Research Association online resource. Külastatud aadressil: <http://www.bera.ac.uk/publications/resources?page=2&tid=All> (viimati vaadatud 12.03.2018)

Harro-Loit, H. 2011. Väärtusarenduse analüüs – miks ja kuidas? Tartu: Eesti KeeleSihtasutus.

Haydon, Graham 2006. *Values in Education*. London: Continuum.

- Haydon, G. 2009. Väärtuskasvatus: õpetajad kui väärtuste edastajad? Kogumikust: Pöder, M., Sutrop, M. & Valk, P. Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik (lk 25-44). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Heinsoo, V. 2013. Abimaterjal lasteaiaõpetajale väärtuste käsitlemiseks 6–7-aastaste lastega. Publitseerimata bakalaureusetöö. Tartu: DSpace Repositoorium
- Jakobson, L. 2009. Ühe pika tee alguses. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. Sajandi Eesti ja Soome koolis (lk 429-434). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.
- Kauchak, Donald. P., Paul D. Eggen 1993. Learning and teaching: Research-based methods. Boston: Allyn & Bacon.
- Kamerov, K. 1998. Väärtuste kriisist formaalse ja informaalise hariduse kontekstis. Kogumikust: Väärtuskasvatus. Artiklite kogumik (lk 117-128). Tartu: Tartu Ülikool
- Krips, H. 2005. Suhtlemisostkustest õpetamisel ja juhtimisel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Krull, E. 2000. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: TÜ kirjastus
- Kutsestandard. 2014. Kutseõpetaja 7 tase. Külastatud aadressil: <https://www.kutsekoda.ee/et/kutseregister/kutsestandardid/10536063/pdf/kutseopetaja-tase-7.5.et.pdf> (viimati külastatud 22.04.2018)
- Kuurme, T. 2011. Väärtusparadoksides, väärtusvalikutest ja väärtusvõimalustest erinevate pedagoogiliste kontseptsioonide näitel. Kõneldud ja elatud väärtused erinevates pedagoogilistes kultuuridefs (lk 71-103). Tallinn: Vali Press.
- Laherand, M – L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn. OÜ Infotrükk.
- Leida, T. 1998. Kasvatusväärtused Eesti ja Soome algklassilugemikes. Kogumikust: Mikk, J. (toim.) Väärtuskasvatus. Artiklite kogumik. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. AS Vali Press trükikoda.
- Lukas, T. 2009. Kool hoiab ühiskonda koos. Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus
- Lutt, K. 2008. Inglise-eesti väärtusteterminite sõnastik. Magistripjekt. Tartu Ülikool.

- Mitt, M. 2012. Väärtuskasvatus, tarkuse hoidise abil. Eesti rahvuspärimusel põhinev metoodika lasteaedadele ja algkoolidele. Elamuskoolitus OÜ.
- Prentice, D. A. 2000. Values. Raamatust: Kazdin, A. E. (Ed.) Encyclopedia of Psychology. Volume 8 (153-156). Oxford University Press.
- Põhikooli riiklik õppekava 2011. 2. peatükk, 1. jagu. Põhihariduse alusväärtused
- Põld, P. 1993. Üldine kasvatusõpetus. Tartu.
- Rokeach, M. 1973. The Nature of Human Values. New York: Macmillan Publishing.
- Salumaa, T., Talvik, M., Saarniit, A. 2006. Aktiivõppe meetodid II. Tallinn: Merlecons ja Ko OÜ.
- Schihalajev, O. 2011. Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu Ülikooli kirjastuse trükikoda.
- Schihalejev, O., Jung, N. 2012. Sissejuhatus. – Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas? TÜ eetikakeskus. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus
- Schihalajev, O. 2012. Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses-miks ja kuidas? Tartu Ülikooli eetikakeskus. Eesti Keele Sihtasutus.
- Schein, E. H. 2004. Organizational Culture and Leadership (3rd ed.). San Francisco: The Jossey-Bass.
- Shumaker, D. M. & Heckel, R. V. 2009. Koolide roll iseloomu arendamises. Kogumikust: Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik (lk 214-253). Tartu Ülikooli eetikakeskus.
- Siivelt, P. 2005. Väärtushinnangutest ja väärtuste teadvustamisest koolis, lähtudes nii koolijuhtimise kui väärtuskasvatuse aspektidest. Publitseerimata magistritöö. Tartu Ülikool.
- Soy, S. 1998. The Case Study as a Research Method. Külastatud aadressil <http://www.gslis.utexas.edu/~ssoy/usesusers/l391d1b.htm>. (viimati külastatud 11.09.2017)
- Sutrop, M. 2013. Väärtuspõhine kool. Eesti ja maailma kogemus, lk 49.

Sutrop, M., Valk, P., Velbaum, K. 2009. Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Säre, M. 1998. Õpetajakandidaatide väärtushinnangud. (lk 164-178). Tartu: TÜ Kirjastus

Priimägi, S. 1998. Väärtuste fragmentariseerumine pedagoogilise probleemina. Kogumikust: Mikk, J. (toim.). (1998). Väärtuskasvatus. Artiklite kogumik. Tartu Ülikooli pedagoogika osakonna väljaanne nr 6. AS Vali Press trükikoda.

Tuulik, M. 2006. Kõlbeline kasvatus. Põltsamaa: OÜ Vali Press.

Vasamaa, J. 2008. Soome väärtuskasvatus – kodus, koolis ja ühiskonna. M. Sutrop, & T. Pisuke (Koost), Mõttestatus Eesti – ühiseid väärtusi hoides. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Valk, P. 2009. Väärtuskasvatuse mudelit otsimas. Kogumikust Sutrop, M. Valk, P. & Velbaum, K. (Koost.) (2009). Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis (lk 175-188). Tartu Ülikooli Eetikakeskus.

Valk, P., & Lilles, L. 2008. Õpetajate vaated väärtuskasvatusele. Külastatud aadressil

Väärtuskasvatuse meetodikate analüüs. 2009. Tartu Ülikooli eetikakeskus. Külastatud aadressil: <https://www.eetika.ee/et/vaartuskasvatuse-metoodikate-analuus-0>(viimati vaadatud 25.05.2017)

Väärtuste avastajad. 2011. Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Õunapuu, L. 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. Tartu. Tartu Ülikool

Yin, R.K. 2003. Case study research: Design and Methods (3rd ed). California: Sage, Thousand Oaks

LISAD

LISA 1. Intervjuu õpetajaga

1. Milliseid matemaatilisi oskusi peate oluliseks õpilastele õpetada (ainealaselt, aga ka üldisemalt)?
2. Missuguseid väärtusi kujundate õpilastes matemaatika tunni jooksul? (lähtudes tunnieesmärkidest)?
3. Milliseid meetodeid ja võtteid kasutate tunnis õpilaste väärtuste kujundamiseks (rääkige kasutatavatest meetoditest)
4. Mis oli planeeritud tunnis teha, kuid jäi tegemata?
5. Kui oluliseks peate väärtuskasvatuse aspekte tunni planeerimisel (tunnikavasse)?
6. Milliseid väärtushoiakuid ja väärtusi edastate oma tegevuses õpetajana koolis õpilastele?
7. Milline on Teie roll koolikeskkonna, kui väärtuskasvatust arendava keskkonna kujundamisel?
8. Kuidas olete selle rolliga rahul?

LISA 2. Koolikeskkonna vaatluse juhend

TÜ Eetikakeskuse projekti „Õpetajate väärtuskasvatuse alase pädevuse arendamine õpetajakoolituses“ raames korraldatud kursuse „Väärtuskasvatus kooli kontekstis“ tarbeks välja töötatud väärtuste ilmnemise analüüsi mudel.

Koolikeskkond

Milliseid väärtusi leidub kooli?

1. Märgilisel tasandil:

- kooli logol,
- teadetetahvli kujunduses ja sisus,
- kooli veebilehe kujunduses ja sisus,
- kooli interjööris (koridorid, klassiruumid, spordiruumid, õpilasesinduse - , personali ruumid), jne.

2. Erinevates rituaalides ja kommetes:

- kooli saabumisel ja koolist lahkumisel,
- söögivahetunnis
- kooli üritused
- tunni alustamised ja lõpetamised
- tänamistes ja esiletõstmistes
- kooli ümbrusega (kodukohaga, kogukonnaga) seotud üritustel jne

3. Käitumise ja suhtluskultuuris:

- vahetunnis,
- sööklas,
- riidehoius,
- õpetajatetoas
- suhtlemisel võõraga (koolikülaline, möödakäija, abivajaja jms),
- distsipliini, ja reeglite kehtestamisel

4. Dokumentatsioonis: arengukavades ja kooli kodukorras

Vaatlusküsimusi

1. Milliseid väärtusi ja käitumiskalduvusi kooli keskkonna kaudu kujundatakse?

Millist tagasisidet ja kuidas õpilastele antakse nende tegevuse, suhtumiste ja hoiakute osas (kiitused, laituded, käsud, palved, täpsustavad küsimused, küsitlused, õpetlikke elulugude jutustamine jms)? Kuivõrd on kiiduväärse märkamise, hea kogemuse tunnustamine ja konstruktiivne kriitika igapäevases koolielus tavapäraseks praktikaks?

2. Millal ja kuidas reageeritakse kooli väärtusruumiga sobimatule käitumisele ja kuidas antakse eksinule võimalus seda korrigeerida?

3. Milliseid väärtusi peegeldab suhtlemisviis (õpetaja-õpetaja, õpetaja-õpilane, õpilane-õpilane)? Kuivõrd on kool sidustatud ja üksteisest hooliv meie-tundega kogukond, kus on olulisel kohal traditsioonid, sümbolid ja eeskujud?

LISA 3. Tunnivaatluse juhend

Tunnivaatluse metoodika aluseks oli kursuse „Väärtuskasvatus kooli kontekstis“ tarbeks koostatud juhend.

1. Väärtuste märkamine, sõnastamine ja selitamine

Kuidas õpetatakse õpilasi väärtuste avaldumist aines, igapäevaelus, otsustes jne märkama? Kuivõrd sõnastatakse ja väljendatakse väärtusi? Kus ja kuidas on õpilastel võimalus saada teadlikuks oma ja kaaslaste (kooli ja klassi) väärtustest? Kus ja kuidas on õpilastel võimalus reflekteerida oma ja kaaslaste (kooli ja klassi) väärtusi ja neid kujundada?

2. Väärtuste üle arutamine

Kuidas õpetatakse õpilasi väärtuste üle arutlema (Kas mu teod on head? Milliseid tagajärgi need toovad, kes ma endale ja teistele olen, kui mul on need väärtused jmt)? Kuivõrd arutatakse / põhjendatakse väärtusi? Kuidas ja kas on võimalus ainetunnis valitsevat väärtusruumi laiendada, täiendada, muuta?

3. Väärtuste ellu rakendamine

Kuidas suunatakse õpilasi oma väärtusi praktiseerima (iseloomu kujundus läbi tegevuse, harjuma head tegema)? Milliseid väärtusi ja käitumiskalduvusi kujundatakse ainetunnis? Millist tagasisidet ja kuidas õpilastele antakse nende tegevuse, suhtumiste ja hoiakute osas (kiitused, laituded, käsud, palved, täpsustavad küsimused, küsitlused, õpetlikke elulugude jutustamine jms)? Kuivõrd toimib kiiduväärse märkamine, hea kogemuse tunnustamine ja konstruktiivne kriitika on igapäevases koolielus tavapäraseks praktikaks? Millal ja kuidas reageeritakse sobimatule käitumisele ja kuidas antakse eksinule võimalus seda korrigeerida? Milliseid väärtusi peegeldab suhtlemisviis (õpetaja-õpilane, õpilane-õpilane)? Kuivõrd on klassikollektiiv sidustatud ja üksteisest hooliv meie tunde kogukond?